

SEMAVİ DİNLERDE KADIN

İÇİNDEKİLER

SEMAVİ DİNLERDE KADIN

GENEL AÇIKLAMA

A.YAHUDİLİKTE KADIN ve HAKLAR

I.TARİHİ SÜREÇTE YAHUDİLİK

II. YAHUDİLİKTE KADIN HAKLARI

1. TORA'DAN ÖNCEKİ YAHUDİ TOPLUMUNDA KADIN

2.TORA'DAN SONRA KADININ STATÜSÜ VE HAKLARI

a.KADINA VERİLMİŞ GÖREV VE YETKİLER

b.KADININ TANIKLIĞI

c. KADIN VE EVLİLİK BİRLİĞİ KURALLARI

d. KADINA DİNİ EĞİTİM VERME YETKİSİNİN TANINMASI

e . KADININ MİRASÇILIK HAKLARI

3.YAHUDİLİKTE MEZHEPLER VE KADININ KONUMU

a. Ortodoks Mezhep

b. Muhafazakar Yahudi

c. Reform Mezhep ve Yeniden Yapılanma

SONUÇ

B. HRİSTİYANLIKTA KADIN VE HAKLAR

I. TARİHİ SÜREÇTE HRİSTİYANLIK

II.HRİSTİYANLIKTAN ÖNCEKİ KADIN ve HAKLARI

1. Pers İmparatorluğu ve Kadın Hakları

2. Greko-Romen Dünyada Kadın ve Hukuki Durumu

3. Roma'da Kadın ve Hakları

III. HRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU, MEZHEPLER ve KADIN HAKLARI

1.GENEL OLARAK HRİSTİYANLIK

2. YENİ AHİT METİNLERİNDE KADIN

SONUÇ

C. İSLAMİYETTE KADIN VE HAKLARI

I. GENEL OLARAK İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMLARI

II.İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMLARINDA KADIN

III. TARİHİ SÜREÇTE İSLAMİYET

1. İSLAMİYETİN ORTAYA ÇIKMASI VE

ÇEŞİTLİ TOPLUMLARDA KABUL GÖRMESİ İLE

SOSYOLOJİK DEĞİŞİM

2. TÜRKLERİN İSLAMA ETKİLERİ

3. İSLAMDA KADIN VE HAKLAR

4. İSLAMDAKİ MEZHEPLER AÇISINDAN KADIN

HAKLARI

SONUÇ

GENEL SONUÇ

SEMAVİ DİNLERDE KADIN ve KONUMU

GENEL AÇIKLAMA

Günümüzde inançlar siyaset ile iç içe girmiş olarak gündemi , dinlerin ortaya çıktığı MÖ sinden itibaren gerçekleştirilmiş dini nitelikten siyasi niteliğe evrilme konusundaki çalışmaların, daha da koyu bir çizgiye taşıyarak toplumlar arasında düşmanlık duygularının tavan yapmasına varan bir süreç yaşanmaktadır.

Oysa inanç ,din tanımı vermek gerekirse nedir, neden gereklidir ve insanda nasıl bir duygunun gelişmesi için sosyolojik bir kurum olan dinler toplumlarda gelişmiştir? Ana teması hakkındaki açılımın bir kenara itilerek din ve inanç söylemi ve uygulaması tamamen başka bir alana kaydırılmıştır.

İnsanların aydınlanma çağı ile ulaştığı entelektüel performans sonucunda dinlerin şekilsel değil ruhsal ve toplumsal bağlamda olmak üzere insanlara üstün nitelikler kaşanması yolu olduğu bilincinin yerleşmesi insanlığın ulaştığı veya ulaştığını zannettiği seviyeye gereekten gelebilmiş olduğu şeklinde bir yorum ile dinleri tanımlamak mümkün olacak mıdır?

Kısa ve öz DİN TANIMINI nasıl yapılabilir? Semavi dinler bağlamında dinin insan ve evren hakkında bilgi veren bir sistem olduğunu ancak bu bilginin bilimsel bilgiden farklı olduğunu ve metafizik bilgi olarak adlandırmak gerektiği şeklinde bir açıklama yapılabilir. Başka bir bakış açısı ile Din, insanın evren ve varoluş karşısındaki anlam arayışını kutsal kabul ettiği bir ilke etrafında düzenleyen ve toplumsal hayatta kurumlaşmış bir inanç ve davranış sistemi olarak, sadece bireysel bir inanç alanı olmayıp, aynı zamanda toplumların tarih boyunca kutsal olana yükledikleri anlamların, ritüellerin ve değerlerin oluşturduğu sosyolojik bir olgu olarak ortaya çıkmıştır, şeklinde açıklanabilir. Ancak genel olarak tüm dini inanışlar hakkında tek bir genel tanım vermek çok zor hatta imkansızdır.

Üç semavî din olarak betimlenen dinler, kronolojik olarak Musevilik-Yahudilik MÖ 12.–10. yüzyıllarda ortaya çıkmış ancak tek tanrıcılık MÖ 6. yüzyıl Babil sürgünü sonrası gelişmiştir.¹ MS 1. Yüzyılda Hristiyanlık, MS 7. yüzyılda

¹ Musevilik başlangıçta çoktanrılı Yakın Doğu ortamı içinde Yahve merkezli bir inanç olarak doğmuş, gerçek anlamda tek tanrıcılık ise Babil Sürgünü sonrasında MÖ 6. yüzyılda kesin biçimde şekillenmiştir.

İslamiyet birbirlerinin arkasından Yakın Doğu coğrafyasında ortaya çıkmış dinlerdir.

Bu dinlerde Tanrı nitelemesi bağlamında Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam tarihsel köken bakımından aynı İbrahimi Tanrı geleneğine dayandırılmakla beraber,² her bir din açısından Tanrı kendi vahiy anlayışlarına ve peygamberlik geleneğine, teolojik doktrinler bağlamında farklı biçimde yorumlanmaktadır. Burada eklemek gereken hususu Hz .Muhammed dışında dini yaymak görevi ile faaliyette bulunan ve semavi din diye nitelenen dinlerde başkaca peygamber olarak niteleme yapılamayacağıdır. İş bu çalışmada açıklandığı üzere, gerek Musevilik, Yahudilik ve gerekse Hristiyanlık Musa ve İsa'nın vefatından iki yüz seneyi bulan bir zaman dilimi içinde ortaya çıkmış kitapları olan dini inanışlardır. Musevilik ile ilgili olarak sonuç olarak erken dönemlerdeki tanrı idesinin Kenan kültürüne yakın olduğu söylenebilir. Sürgün dönemi ile İsrail dininin teolojik açıdan yeniden şekillendiği de izlenmektedir. Bu süreç sonunda Yahudi düşüncesinde önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Sürgün sonrası dönemde Yahudi bilginleri, Yahve'yi yalnızca İsrail'in ulusal tanrısı olarak değil, **evrenin tek ve mutlak Tanrısı** olarak tanımlayan daha güçlü bir tektanrıcılık anlayışı geliştirmiştir. Böylece erken dönemin çok tanrılı kültürel ortamından doğan gelenekler yeniden yorumlanmış ve tek tanrıcı bir teoloji içinde düzenlenmiştir. Bunun anlamı Yahudiliğin daha eski sözlü ve yazılı geleneklerin zamanla derlenip düzenlendiği şeklinde bir inanış kültü olduğu savunulmaktadır.

Semavi olarak adlandırılan ilk dinin Yahudilik- Musevilik olarak ortaya çıktığı ve kitabının Tevrat olduğu konusunda bazı açıklamalar yapmak gerekmektedir. Zira, Tevrat'ın Musa tarafından doğrudan yazıldığına ilişkin inancın tarihi açıdan değerlendirilmesinde ve çağdaş doktrinler açısından yapılan incelemeler bağlamında farklı bir boyuta evrildiği görülmektedir.³

² Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın aynı Tanrı'ya inandığı üç din de kökenini İbrahim geleneği olduğu ve aynı yaratıcı Tanrıya farklı adlar verilse de esas alındığı ve evreni yaratan, mutlak kudret sahibi olarak betimlendiği görülmektedir. Katolik Kilisesi'nin resmi belgelerinde Müslümanların İbrahim'in Tanrısı'na ibadet ettiği belirtildiği gibi, İslam düşünürleri de Yahudilik ve Hristiyanlığın aslında aynı Tanrı'ya dayandığını, fakat vahiylerin zaman içinde farklı yorumlandığını savunmaktadır.

³ Tevrat'ın Musa tarafından yazıldığına dair geleneksel görüşün tarihsel-eleştirel yöntemle yeniden değerlendirilmesi için bkz., **Friedman Richard Elliott** :*Who Wrote the Bible?*,New York, 1987, s. 15–35 **Baden Joel S.**: *The Composition of the Pentateuch, Renewing the Documentary Hypothesis*, New Haven, 2012, s. 3–18; **Collins John J.**: *Introduction to the Hebrew Bible*, Minneapolis, 2014, s. 39–47;**Sakioğlu Mehmet** : *Tevrat'ı Kim Yazdı*, İstanbul 2004,s.59 vd,69 vd,78 vd,91 vd,

Semavi dinlerde kadına geçmeden önce Semavi dinlerin oluştuğu coğrafyalarda hangi dinlerin uygulandığı, toplumda kadının yeri ve haklarının ne olduğu konusuna da temas etmek yerinde olacaktır. Çünkü inanç kültürü devamlılığı olan bir kültür olarak devletlerin yıkılmasında , fetihlerde, yeni sosyolojik oluşumların gerçekleşmesinde etkindir. Esasen dinler sosyolojik bir olgudur ve toplumlarda meydana gelen değişimleri, yeni dinlerin oluşumunu da beraberinde getirmektedir.

Dinler sadece inanç sistemleri ile ilgili bir kurum değildir. Aynı zamanda toplumların tarihsel deneyimleri, değerleri ve yaşam düzenleri içinde şekillenen sosyolojik olgulardır. Her din, ortaya çıktığı coğrafyanın ekonomik şartları, siyasal yapısı, kültürel gelenekleri ve toplumsal ihtiyaçlarıyla etkileşim içinde gelişir. Bu nedenle dinler inanç esaslarının yanı sıra, toplumsal dayanışmayı güçlendiren normlar olarak ahlâk kuralları ve kimliklerin oluşmasını gerçekleştirir. Bu yönüyle din, bireysel inancın ötesinde, toplumda düzenin sağlanmasında, otorite anlayışının oluşturulmasında ve ortak değerler sisteminin belirlenmesinde, sosyal bütünleşmenin, devlet sisteminin sürekliliğinin sağlanmasında temel kurumlardan biri olarak değerlendirilir.

A. YAHUDİLİKTE KADIN VE HAKLAR

I- TARİHİ SÜREÇTE YAHUDİLİK⁴

Musevi inancı veya Yahudilik olarak betimlenen inanç açılımı diğer dinlere kıyasen en zor tanımlama yapılabilecek yapıdadır. Bunun nedeni gerek Yahudi topluluğunun eski bir topluluk olarak mevcut inanış kültürü ve gerekse Hz. Musa ile gelişen On Emir ve onun açılımı Tevrat⁵ çok farklı kültürel etkileşimlerden oluşmuş bir inanç kültü sergilemekte olması ve kuralların farklı yorumlarının dönemlere ve coğrafi bölgelere göre yapılması değişik uygulamaların sergilenmesinden kuralları, kesin ve net bir şekilde değerlendirme zorlaşmaktadır. Bu çalışma genel olarak Yahudi toplumundaki dini ve din -adamlarının kadın ile ilgili kurallarının açıklaması olduğu için klasik sistemin değerlendirilmesi odaklı yapılacaktır.

Yahudiliğin tarihsel açıdan yapılanmaya başlaması Babil Sürgünü olarak geçen anlatı bağlamında değerlendirildiği için, bu sürgünden önceki dönemde Yahudi inancı açısından mevcut düzen nedir bunu da bilmek gerekir.

⁴ Shersok-Cohen Lavina & Dan: Yahudiliğin Kısa Tarihi, İstanbul 2022, s,11 vd ,20 vd, 23-34,128 vd.

⁵ Tevrat veya Yahudi inancında bazı literatürdeki açıklamalar için bkz. Ibid., s.98-108.; Musa ile ilgili bazı açıklamalar için bkz. Candan Ergun: Bilinmeyen Yönleri ve Sırları ile Son Üç Peygamber, İstanbul 2000, s.,28-35,41-54.

Eski dönemlerdeki İsrail dinî hayatının, bugünkü anlamdaki gibi katı bir tektanrıcılık olarak nitelenmek mümkün değildir. Araştırmaların büyük çoğunluğu, erken İsrail toplumunda “**henoteizm**” veya “**monolatri**” denilen bir inanç sisteminin bulunduğunu kabul eder. Yani toplum kendi tanrısı **Yahve’ye (YHWH)** bağlıdır. Ancak diğer tanrıların varlığı tamamen reddedilmemiştir. Bu nedenle erken dönem İsrail dini, çevredeki Kenan ve Mezopotamya kültürlerinden tamamen kopuk değil, aksine aynı kültürel dünyanın içinde gelişmiş bir inanç sistemi olarak görülür.

Arkeolojik bulgular açısından yapılan incelemelerde, İsrail toplumunun özellikle **Kenan dinî geleneğinden** önemli ölçüde etkilendiği anlaşılmıştır. Kenan panteonunda baş tanrı **El**, fırtına tanrısı **Baal**, bereket tanrıçaları **Aşera** ve **Astarte** gibi tanrıların bulunduğu belirtilmiştir.

Aynı şekilde Mısır kültürü açısından da açıklamalar yapılmıştır. Buna göre, sınırlı ama yine de dikkat çekici bazı bağlantılar ortaya konmuş ve İsrail geleneğinin temel anlatılarından biri olan **Mısır’dan çıkış (Exodus)** hikâyesi nedeni ile, İsraililerin tarihsel hafızasındaki Mısır ile ilişkisi ortaya konmuştur. Musa ile ilgili açıklamalar ve kurallar bağlamında Mısır’daki hukuk ve dinî düzenlerle benzerlik taşıdığını konusu da ileri sürülmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki, Mısır inanç sistemi ve tanrıça kültürleri örneğin **Isis** ile İsrail dini arasında doğrudan bir etkileşim olduğu söylenemeyecektir, Mısır etkisinin Yahudiliğin oluşmasında daha çok kültürel nitelikte etki olabileceğini belirtmek daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Gerçekte Tevrat’ın oluşumunda Babil ve Mezopotamya kültür ve inancının etkisinin olduğunun daha belirgin görüldüğü açıklanmıştır. Babil sürgünü sırasında Yahudi bilginleri Mezopotamya’nın gelişmiş yazı kültürü ve mitolojik literatürü ile doğrultusunda etkilenmiş ve yazarlar, din bilginlerinin bazı anlatılarının, Mezopotamya kültürü ile ilgili metinler ile benzerlikleri olduğunu belirtmişlerdir. Örnek olarak her iki kültürde de **tufan anlatısı**, **Gilgamiş Destanı** ve daha eski olan Sümer medeniyeti metinleri ile bazı benzerliklerinin olduğu açıklanmıştır.

Öncelikle tarihsel açıdan İbrani-Yahudi ve Musevi olarak betimlenen toplum ve inancının oluşması açısından kısa bir açıklama yapalım.

İbrani topluluklarının kökeni, MÖ II. binyılın başlarında Mezopotamya ile Suriye çölleri arasında yaşayan göçer Sami gruplara dayandırılmaktadır. Bu toplulukların MÖ yaklaşık 2000–1500 yılları arasında dalgalar halinde Levant olarak adlandırılan Doğu Akdeniz kıyı kuşağına (Kenan bölgesine) yerleştikleri

kabul edilmektedir. “İbrani” adı başlangıçta belirli bir dine değil, bu göçer ve yarı göçer toplulukları ifade eden etnik-sosyolojik bir kimliği tanımlamaktadır. MÖ I. binyılın başlarında bu gruplar İsrailoğulları adıyla siyasal birlikler oluşturmuş, İsrail krallığının bölünmesi ve özellikle MÖ 6. yüzyıldaki Babil Sürgünü sonrasında ayakta kalan Yahuda halkı zamanla “Yahudi” adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu süreçte topluluğun dinsel kimliği, geleneksel olarak Musa’ya atfedilen tevhid öğretisi etrafında şekillenmiş olan inanç bağlamında “Musevî” kavramı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte modern tarihçilikte Musa’nın tarihsel bir kişi mi yoksa toplumsal hafızada kurucu bir sembol mü olduğu kesin biçimde kanıtlanabilmiş değildir. Sembolik bir görev verilmiş olduğu ve Yahudi dini geleneğinde yasaların kökenini açıklamak için teolojik bir gelenek olarak değerlendirilmektedir. Yahudi toplumunda tarihsel hafıza ve dini kimlik şekillenmesi çok katmanlı metinler olarak bu nedenle oluşmuştur denebilir. Museviliğin oluşumu, tek bir kurucu şahsiyetin eseri olmaktan çok, uzun bir tarihsel ve kültürel evrim sonucu gerçekleşmiş olduğu açıklanmaktadır.

Sürgün ve sonrasında din adamları ve yazıcılar (*soferim*), eski gelenekleri düzenleyerek farklı dönemlere ait metinler, hukuki kurallar ve anlatılar bir araya getirilerek tek bir kişinin kaleminden çıkmayın beş kitaptan oluşan **Pentateuch (Tevrat)** düzenlenmiştir. Tevrat’ın oluşturulmasında Kâhin olarak adlandırılan rahiplerin katkıları ile gerçekleşen metinler bu rahiplerin mabetlerdeki görevleri ile ilgili açıklamaların yer alması esasen bu nedenledir. Genellikle ibadet kuralları, kurban konusu , ritüeller, temizlik hükümleri ve kutsal zamanların düzenlenmesi gibi konuların ayrıntılı biçimde anlatılmış olması bu kısımların Kâhin olarak nitelenen rahipler tarafından yazılması nedeniyledir.

Bir de Tevrat araştırmalarında yer almış “**J-E-D-P teorisi**” mevcuttur, bu teori Tevrat’ın nasıl oluştuğunu açıklamaktadır. Bu yaklaşım Tevrat’ın tek bir yazarın eseri olmadığı, Yahvist, Elohist, Deuteronomist ve Rahip geleneği olarak adlandırılan farklı dönemlere ait metinlerin uzun tarihsel süreç içinde editörler ve din bilginleri tarafından bir araya getirilmesiyle oluştuğunu belirtmektedir. Eski sözlü gelenekler ve krallık dönemine ilişkin anlatılar, özellikle Babil sürgünü sonrasında din bilginleri tarafından hikâye ve belgelerin düzenlenerek bugünkü beş kitaplık Tevrat yapısının oluşturulduğunu belirtmişlerdir.

Tevrat’ta kullanılan dil, üslup ve anlatılan hikayelerdeki farklılıklar, zaman açısından 100-150 yıllık farklılıklar, tarihsel referanslar, bu metinlerin tek bir yazar ürünü olmasının mümkün olamayacağını delildir. Çağdaş araştırmalar Tevrat’ın uzun bir tarihsel süreçte ortaya çıkarılmış olduğunu ve bu metinlerin

İsrail toplumunun siyasi ve dini gelişmesinin oluşmasını sağlayan nitelikte olduğunu belirtmişlerdir. Tevrat'ı oluşturan metinler aslında MÖ 10-7yy arasındaki dönemlere dayanmaktadır. Ancak metinlerin günümüzdeki biçimine ulaşması, Yahudi tarihinin en kritik kırılma noktası olan Babil sürgünü MÖ 6. Yüzyılda yaşanmaya başlamıştır.⁶ Bu çerçevede Tevrat'ın çekirdeğini oluşturan anlatıların kökeni çok eski sözlü geleneklere dayanır. İsrail kabilelerinin köken hikâyeleri, atalar anlatıları, göç ve kurtuluş mitleri kuşaklar boyunca sözlü olarak aktarılmış, daha sonra farklı dönemlerde yazıya geçirilmiştir. Babil sürgünü sırasında Yahudi toplumunun siyasi bağımsızlığını kaybetmiş olması ve Kudüs'teki Tapınağın yıkılması, toplumun önemli bir kısmının sürgüne gönderilmesi, travmatik bir dönem olarak neticede yeniden Yahudi kimliğinin oluşturulmasına neden olmuştur. Böylece, İsrail'in kökeninin ve Tanrı ile yapılan ahdin anlatıldığı ve toplumsal düzenin açıklanması ile ilgili kutsal bir tarih oluşturulmuştur. Belirtmek gerekir ki, MÖ 6. yüzyılda Yahveh (YHWH)⁷ inancına bağlı İsrailoğulları Babil'de yaşayan sadece tek bir sürgün topluluğu da değildir. Bu dönem itibarıyla Yahudi varlığı çok daha geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır Suriye ve Filistin'de yaşamışlardır. Asur sürgünlerinden itibaren başlayan dağılma süreci, Babil sürgünüyle birlikte hızlanmış ve Pers İmparatorluğu'nun MÖ 539'da Babil'i fethetmesinden sonra, Yahudiler imparatorluk sınırları içinde serbest dolaşabilen bir diaspora topluluğu haline gelmiştir. Bu çerçevede Yahveh (Yahudi) kültürüne bağlı cemaatler Mezopotamya'da Babil ve Nippur çevresinde yoğunlaşırken, aynı zamanda Levant'ta ve Anadolu'da da varlık göstermiştir. Bunlar Pers idari ve ticari ağları içinde yaşayan erken diaspora merkezlerindedir. Özellikle Pers idari ve ticari ağlarının önemli merkezlerinden biri olan Lidya'daki Sardes (Sart), erken Yahudi diasporasının bilinen yerleşim alanlarından biridir. Bu durum, YHWH inancının sürgünle ortaya çıkan yeni bir din değil, **daha önce mevcut olan İsrail dinî geleneğinin Pers döneminde de geniş bir coğrafyada kurumsallaşmış diaspora yapısı içinde dağılmış cemaatler halinde yaşatıldığı** göstermektedir.⁸

Oysa orta çağ sonrası Yahudi topluluklarının dünyanın her tarafında çeşitli devletlerin coğrafyasında yaşamak için gerek göçler ile ve gerekse kendi istekleri ile gittikleri, bu bağlamda Yahudilerin yerleştikleri devletlerdeki seküler sistem gereği, dini inanışlarındaki kurallar ile yaşamlarını gerçekleştirmekte zorlanmaları, reform hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Katı kuralları

⁶ Örs Hayrullah: Musa ve Yahudilik, İstanbul 1966, s.265 vd. Yahudi krallığının yıkılışı ve Babil sürgünü ile ilgili bilgiler için bkz.

⁷ YHWH YAHVEH- YAHUDİ olarak kullanılmaktadır. Ancak yaratanın adı olarak betimlenmiştir.

⁸ Kuhrt Amélie: The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period, London, 2007, s. 278–285.;b. Grabbe Lester L: A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period, Vol. 1, London–New York, 2004, s. 58–66.;Goldman Mitchel P: “The Jewish Community of Sardis, Biblical Archaeologist, Vol. 55, No.4, 1992, s. 210–221.

olan bir inanış kültüründe reform yapılması konusunda eleştiriler olmakla beraber reform hareketleri hızla çeşitli ülkelerde gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Yahudiliğin modernleşmesi gerektiği konusunda anlaşmalar yapılmıştır. Eski Ahit (TORA) nın ahlaki kurallarının bütün zamanlarda bağlayıcı olduğu kabul edilerek, sadece manevi ibadetlerin muhafazası, diğer oruç kuralları, ritüeller, temizlik ve giyim kuralları gibi tarihsel geleneklerin değişik coğrafyalarda ve kronolojik olarak ta farklılıklar göstermesi dikkate alınarak terk edilmiştir.⁹ Mesih beklentisini de reddedildiği görülmektedir. Asıl önemli tartışma konusu, Musa ve On Emir ve Tora nın Musa tarafından yazılıp yazılmadığı inceleme konusu olmuştur. Bu nedenle Yahudi inancının her açıdan öğrenilmesi değerlendirilebilmesi hiç kolay değildir. Birçok reformun günümüzde gerçekleşmiş olduğunu ve bunların hangi ülkede nasıl ve hangi mezhep tarafından gerçekleştiği ve neler olduğunu, kadın konusundaki gelişmelerin nasıl uygulandığını genel olarak açıklamak tarafımızdan mümkün olamamıştır. Bu nedenle Eski Ahit kapsamında konu hakkında değerlendirme yapmakla yetinilmiştir.

Tarihsel açıdan Yahudi toplumunun inancı (Yahudilik), **Tanrı ile İsrail toplumu arasında kurulan ahit/berit**¹⁰ fikrine dayanır: Tek Tanrı'ya (YHWH) bağlılık, O'nun emirlerine (Tora) uymak ve bu bağlılığı günlük hayatın içine yerleştirmek esastır. Bu inanç, yalnızca bireysel bir "iman" değil; **hukuk (halaha), ibadet, etik ve toplumsal düzen** ile iç içe geçmiş bir yaşam biçimi olarak şekillenmiştir.

Tarih boyunca mabed (Tapınak) merkezli dönemlerden sürgün ve diaspora tecrübesine geçildikçe, ibadet ve kimliğin omurgası **Tora'ya bağlılık ve cemaat hayatı** etrafında daha da kurumsallaşmıştır.

Babil sürgünü öncesinde İsrailoğullarının inancı, zaten tek Tanrı'ya bağlılık (YHWH kültürü) etrafında şekillenmiş olup, ancak bu dönem inanç daha çok tapınak merkezli, kurban ritüellerine dayalı ve yerel kutsal mekânlarla iç içe bir karakter taşımaktadır. MÖ 6. yüzyılda Babil Kralı II. Nebukadnezar'ın Kudüs'ü yıkıp elit kesimi sürgüne göndermesi ile tapınak ortadan kalkınca Yahudi dini hayatında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu ortamda rahip ve bilginler, sözlü gelenekleri derleyerek **Tora'nın yazılı hale getirilmesini ve On Emir'in teolojik merkez olarak sistemleştirilmesini** hızlandırmışlardır. Bu nedenle On Emir ve Tora'daki temel inançların Babil'de ortaya çıkmış değil, **daha önce var olan Yahveh inancının sürgün şartlarında metinleşmiş ve kurumsallaşmış biçimi** olarak kabul edilir.

⁹ Lavinia & Dan Cohn-Sherbok: Yahudiliğin Kısa Tarihi, Çev. Bilal Baş, İstanbul 2020.

¹⁰ ahit/berit, Ahitleşme demektir.

Konumuz kadının tek tanrılı dinler açısından durumunu incelemek olduğu için belirtelim ki, kadınla ilgili hükümler Talmud ta yer almış olup, Rabbanî literatürde yorumlanmış ve modern mezheplerde de yeniden konumlandırılmıştır. Tüm yorumların kökü aynıdır ve erkek merkezli bir hukuk üretimi söz konusudur. Kadınlar ile ilgili hükümler ve uygulama mezhepsel değildir. Tamamen öznenin erkek olmasından kaynaklanmaktadır.

II- YAHUDİLİKTE KADIN (İŞSA) ¹¹VE HAKLARI

Yahudi toplumu açısından MÖ ki dönemlerdeki kadın ile ilgili hükümler Tora'dan önce ve sonra olarak açıklanabilir.

1.TORA'DAN ÖNCEKİ YAHUDİ TOPLUMUNDA KADIN

Tora'dan önceki MÖ 1200-700 arasındaki dönemlerde erken İsrail kabile toplumlarında kadının statüsünü belirleyebilecek yazılı kuralların olmaması nedeni ile , büyük ölçüde Yakın Doğu'daki genel örf ve âdet kuralları gibi ve ataerkil bir düzenin varlığının söz konusu olduğunu açıklayabiliriz. Yahudiler kabile toplumu olarak yaşamış ve kadın hakları ile ilgili uygulamalar aşağıdaki gibi açıklanabilecektir.

Aile içinde kadının korunması gerektiği özümsemiş bir kural olarak yerleşmiştir. Anne kardeş eş niteliklerini taşıyan kadın aile içinde korunması gereken bir birey olarak görülmüş ve kabul edilmiştir. Düzen buna göre kurulmuştur. Evlilikler aileler arasındaki bir sözleşme niteliği taşımış ve kadına evlenirken erkek tarafından başlık verilmesi, başka deyişle bir bedel verilmesi yaygın bir uygulama olmuştur. Kadınlar mülkiyet ve miras konusunda erkeklere göre geri planda tutulmuşlardır. Ancak, dul kalmaları halinde aile veya akraba grubunun korumasına alınmaları da düzenlenen bir durum olarak belirtilmiştir.

Bunun yanı sıra bu dönemlerde kadınların tamamen pasif olduğu da söylenemeyecektir. Çünkü kabile hayatında ekonomik üretime katıldıkları, bazı anlatılarda toplumsal etkilerinin de bulunduğu görülür. Ancak genel çerçevede kadının hukuki konumu, bireysel haklardan çok aile ve soy düzeni içinde tanımlanan koruyucu ama sınırlı bir statü niteliği taşımıştır. Hak konusunda erkekler ile bir eşitliğin varlığı şeklinde bir algılama bulunmamaktadır. Sadece kadın için yükümlülük ve koruma kavramları kullanılmıştır. İsrail toplumunda kadın hakları kavramı , çağdaş dünyadaki hak kavramından farklı olarak ele alınmış olup, esas olarak aile içi koruma hükümleriyle sınırlı olarak kamusal görevlerde ve miras hukuk alanlarında yetkiler ya hiç yok veya çok sınırlı olarak gerçekleşmiştir.

¹¹ İŞSA kadın demektir.

2. TORA'DAN SONRA KADININ STATÜSÜ VE HAKLARI

Tora' dan sonraki kadın hak ve yükümlülükler bağlamında daha etraflı hükümlerin ve yorumların varlığını görmekteyiz.

Kadın özel kutsallığı olan ve evin ruhani merkezindeki birey olarak aile saflığının simgesi olarak belirlenmiştir. ¹²

KADINA VERİLMİŞ GÖREV VE YETKİLER

Musevilikte kadının “**evin ruhani merkezi**” olarak tanımlanması, kadına kamusal-dinî yetki ve diğer birçok hak verilmediği için, ortaya telafi edici nitelikte böyle bir niteleme yapıldığı ile ilgili yorumlara karşı böyle bir runum olmadığı belirtilmektedir. Yahudi dininde kadının konumlandırılması **mekân anlayışıyla** doğrudan bağlantılı olmuştur. Musevi düşüncede kutsallık yalnızca Sinagog ve kamusal ibadet alanında tecelli etmemektedir. Diğer deyişle **ev (bayit)** dinî hayatın asli mekânı olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle **Şabat'ın** fiilen başlaması, **kaşrut** kurallarının gündelik hayatta uygulanması ve **aile saflığı (taharat ha-mishpacha)**¹³ gibi temel dinî düzenlemeler, ev içi ritim ve süreklilik üzerinden işlemektedir. Kadın, bu alanlarda belirleyici olduğu için dinî hayatın sürekliliğini sağlayan asli aktör konumundadır. Bu durum, kadının kamusal ibadetten bilinçli olarak “yüceltilmiş bir özel alana” yönlendirilmesi anlamına gelse de, hukuki ve kamusal yetki alanında herhangi bir eşitlik söz konusu değildir. Başka bir ifadeyle, Musevilikte özel alanın kutsallaştırılması kadına değer verilmesini ifade etmekte, ancak bu değer, kamusal dinî otoriteye dönüşmemektedir. Modern seküler veya laik devlet düzeninde Yahudi kadına biçilmiş bu rollerin **zorunlu bir kader** olarak değil, **dini bir tercih** olarak yaşandığı açıklanmaktadır. Kadın evdeki görevleri nedeni ile çocuklara bakmak , temizlik, yemek, misafir ağırlanması , kocaya bakım gibi ve dinen yapılması gereken ritüellerin gerçekleştirilmesi gibi birçok görevin sorumlusu ve yetkilisi olduğu için, Yahudi hukukunda özellikle zamana bağlı olumlu emirlerden muaf tutulmuştur. Bu durum klasik yorumlarda kadının ev içi sorumlulukları ve aile düzeninin korunması gerekçesiyle açıklanmaktadır. Kadına tanınmış bu muafiyet kadını değersiz görmek nedeni ile değil, görevleri nedeni ile tanınmış bir ayrıcalık olduğu belirtilmiştir.¹⁴

¹² **Gündüz Şinasi:** Yaşayan Dünya Dinleri, İzmir 2019, Diyanet Yayınları, s.,235 vd.

¹³ **Kaşrut kuralları** Yahudi din hukukunda hangi yiyeceklerin helal (koşer) sayıldığını ve nasıl hazırlanıp tüketileceğini belirleyen dinî gıda kurallardır. **Taharat ha-mishpacha** de aile saflığı kuralları olup, özellikle evlilik içi ve ritüel temizlik uygulamalarını düzenleyen dinî hükümleri ifade etmektedir. **Şabat:** Yahudilikte cuma gün batımından cumartesi gün batımına kadar süren, çalışmanın yasak olduğu kutsal dinlenme günüdür.

¹⁴ **Talmud Babylonian:** Kiddushin 29a ; **Aydın Mehmet:** Yahudilik'te Talmud'un Mevkii ve Prensipleri, İstanbul 1981.

Yahudi hukukunun “Halakha” ilahi kökenli olduğu açıklanır ancak uygulamada erkek merkezli bir uygulamadır.

Yahudi hukukunda kadının hakkı erkeğin sorumluluğu olarak ifade edilmiştir. Şöyle ki, erkeğin nafaka verme yükümlülüğü, barınma sağlama, cinsel yükümlülüğü, onuru korumak, kıyafet sağlanması, tıbbi bakımda bulunma, fideye verme kurtarma gibi yükümlülükleri bu bağlamda sayılmaktadır. Bu konunun ana düğümü Evlilik Sözleşmesi (**ketubah**) ve ona bağlı borç ve teminat konusu ile ilgilidir. Ketubah kadına alacak hakkı ve güvence sağlama işlevi açısından korumaya yönelik olarak önemlidir.¹⁵

KADININ TANIKLIĞI

Yahudi hukukunda kadın tanıklığı konusu uygulanan kuralların türüne göre şekillenmiştir. Tanıklık ile ilgili uygulama antik ve Rabbinik dönemdeki belirlemelere göredir. Tevrat sonrası oluşan klasik Rabbinik hukuk sisteminde (Talmudik dönemi) ceza hukuku ve kamusal-dini yaptırım gerektiren davalarda tanıklık, teknik ve ritüel sorumluluk sayıldığı için erkek yükümlülüğü üzerinden tanımlanmış ve kadınlar bu tür tanıklıktan genellikle muaf tutulmuştur. Bu uygulama kadınlara güvenmeme şeklinde açıklanmamakla birlikte, kamusal-dini yükümlülük modeli gereği kadının görevleri arasında belirtilmemiştir. Aslında Tora’da kadının tanıklığını genel ve açık biçimde yasaklayan bir hüküm yer almamıştır. Tora metinlerinde tanıklık ile ilgili cinsiyet ayrımı da yapılmamış olup, sadece **iki tanık** ilkesi esas alınmıştır. Kadının tanıklığının sınırlandırılması konusu Tora hükmünden değil, daha sonraki **Rabbanî hukuk olarak adlandırılan yorumlarda yer aldığı** anlaşılmaktadır. **Mişna ve Talmud** ¹⁶ **yorumlarından** kaynaklanan Rabbanî¹⁷ geleneğe göre tanıklık konusunun düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Tora’da kadının tanıklığını genel ve açık biçimde yasaklayan hüküm de yer almamıştır. Kadının tanıklığının sınırlandırılmasında gelenek gereği özellikle ceza ve kamu hukuku alanlarındaki tanıklığın, teknik ve kamusal yükümlülük sayılması nedeni ile erkeklere özgü bu görev yükümlülüğünden kadınlar muaf tutulmuştur. Bunun dışında özel nitelikte olan konularda örneğin aile, evlilik ile ilgili, aile içi sorunlarda, mülkiyet veya özel hayatla ilgili bazı alanlarda ölüm haberi, aile içi statü meseleleri gibi kadın

¹⁵ Legal-Religious Status of the Married Woman” (JWA). jwa.org; Bağımlılık ve yükümlülük halinin açıklandığı metin, sefaria. Org+1.

¹⁶ **Mişna**, Yahudi sözlü hukukunun M.S. 2. yüzyılda derlenmiş yazılı ilk sistematik biçimi olup, günlük yaşam ile dinî kuralları düzenleyen temel rabbanî metindir. **Talmud** ise **Mişna’nın** üzerine yapılan yorumlar, tartışmalar ve hukuk açıklamalarını içeren daha geniş külliyattir; Yahudi din hukukunun uygulamadaki en ayrıntılı kaynağı kabul edilir.

¹⁷ **Tora’nın** din bilginleri tarafından yapılan yorumlarına **RABBANİ** denmektedir. Hahamların dinî otoritesi ve yorum faaliyetlerine verilen addır.

beyanı tarih boyunca kabul edilmiştir. Bu beyanların resmi tanıklık ile ilgisi olmadığı da açıktır. Sınırlama teolojik olarak kadının değeri ile ilişkilendirilmemiş, daha çok geleneksel toplumsal rol anlayışı ve dinî-hukukî sorumluluk dağılımı çerçevesinde düzenlenmiştir.

Daha açık bir ifade ile tanıklık yapmak bir hak değil görev olarak kabul edildiği için bu görev erkek görev alanında yer almıştır. Orta çağdan sonra Yahudi topluluklarının devlet sistemleri içinde yaşamaları, özel ve ticari konularda kadınların tanıklığını da gerektiği için geliştirmek gerekmiştir. Böylece, günümüzde de her toplumdaki yapıya göre tanıklık konusu değişebilmektedir.

KADIN VE EVLİLİK BİRLİĞİ KURALLARI

Yahudilikte evlilik birliği, erkeğin sorumluluklarından ve yerine getirmek ile yükümlü olduğu konuların başında gelen husus olup geçimin sağlanmasından sorumludur.

Ketuba’da yer alan “geçim sağlama” yükümlülüğü, evlilik içinde kadına ayrı bir maaş verilmesi anlamına gelmez, bu hüküm, kocanın ailenin barınma, yiyecek, giyim ve temel ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olduğunu ifade eder. Bu ilke Tora’da genel aile sorumluluğu anlayışıyla temellenir.

Bu konuda örnek vermek gerekirse, (*Çıkış 21:10’da eşin “yiyecek, giysi ve evlilik hakkının)* eksik bırakılmaması emredilmiştir ve ayrıntıları rabbanî hukukta sistemleştirilmiştir. Geleneksel Halakha’ya¹⁸ göre kadının kazancı varsa bu, ailenin ortak geçimine dâhil sayılır. Ancak buna karşılık koca da onun geçimini sağlama yükümlülüğünden muaf olmaz. Çocukların geçimi konusunda ise Tora doğrudan ayrıntılı mali hükümler koymamıştır. “Çocuğun korunması ve yetiştirilmesi” ebeveynin sorumluluğunda olup, Rabbanî hukukta özellikle babanın çocukların barınma ve temel ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğü açık biçimde düzenlenmiştir.

Yahudilikte evlilik sözleşmesi **ketuba’nın** iki temel işlevi bulunmaktadır. Birincisi, kocanın mali sorumluluklarının yazılı güvence altına alınmasının sağlanması ve kadının ekonomik haklarını koruyan hukuki bir belge niteliğini taşımasıdır. İkincisi ise, evliliğin sadece bireysel bir birlik olmayıp, bu birliğin İsrail toplumunun dinî ve tarihsel sürekliliğinin sağlanmasının göstergesi olarak, evliliğin kutsal bir bağ olduğunun simgesel ifadesi olduğu belirtilmektedir.

Evlilik ile ilgili diğer önemli olay, kız çocuklarının kötü yola düşmemesi için erken yaşta evlendirilmesi geleneğidir. Toplumda bu konu teşvik edilmiş olup, çocuk yaşta evliliklerin varlığı ve bu evliliğin babanın rızası ile gerçekleştirilmesi

¹⁸ **Halakha**, Tora, Talmud ve rabbinik yorumlara dayanan **Yahudi dinî hukuk sistemini ifade eder**,

gelenegi, sosyolojik olarak olumsuz olarak nitelenecek bir durumdur. Ancak kızın rızasının da alınması hususu da tavsiye edilmiş hatta şart kılınmış olduğu da belirtilmiştir.

Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi konusunda da Yahudi toplumunda özellikle de üst sınıflar arasında yaygın bir uygulama olması ve Talmud hukukunda buna aykırı bir hüküm bulunmamasına rağmen Yahudi din alimleri tek eşliliği teşvik etmişlerdir.¹⁹

Yahudilikte evlilik kurumunun gerek evlenme de ve gerekse boşanma aşamasında güçlü bir sözleşme çerçevesinde yapılmasına önem verilmektedir. Yahudi hukukunda evliliğin sona ermesi, **GET** adı verilen yazılı boşanma belgesinin düzenlenmesiyle gerçekleşmektedir. Halakha'ya göre bu belge, koca tarafından kadına verilerek evlilik bağının resmen ve dinî açıdan çözüldüğünün ilanı niteliğindedir. Dini açıdan boşanmanın gerçekleşebilmesi için bu belgenin mutlaka koca tarafından verilmesi gerekir. Aksi halde kadın boşanmış sayılmamaktadır Ortodoks ve geleneksel Yahudi cemaatlerinde ve dinen başkası ile evlenmesi de mümkün değildir. **Get belgesinin hala uygulanmakta olduğu ve terk edilmediği belirtilmektedir.**

Get belgesi **ekonomik şartları düzenleyen bir metin olmayıp**, klasik hukuk formu (**helakhik**)²⁰ son derece kısa ve sadece evliliğin dinen sona erdirildiğinin beyanı niteliğindedir.

Nafaka, tazminat, mal paylaşımı gibi ekonomik hükümler boşanmada geleneksel olarak GET içinde yazılamamakta evlilik sırasında yapılan "**ketubah**" evlilik sözleşmesinde **peşinen belirtilmektedir. Erkeğin kadına ödeyeceği belirli mali güvence konuları bu belgede yer almaktadır. Ancak modern uygulama yönteminde her ne kadar evlilik sözleşmesi ile mali konularda hükümler yer almakta ise de, değişen ekonomik şartlar ve enflasyon nedeni ile boşanma dönemindeki şartlar evlilik sözleşmesindeki hükümler karşısında yetersiz kalması nedeni ile boşanmanın gerçekleştiği ülkenin boşanma prosedürü uygulanmaktadır.**

Yahudi boşanma hukukunun temeli Tesniye 24:1–2'de yer alan "**boşanma belgesi**" hükmüne dayandırılmaktadır. Burada boşanma yetkisi erkeğe tanınmış olup, kadının korunmasına ilişkin mekanizmalar Talmud ve sonraki Rabbinki hukuk tarafından geliştirilmiştir. Tora metninde boşanmayı başlatma yetkisi

¹⁹ **Güran Leyla Salime:** Yahudilikte Kadın, İbrahimi Dinlerde Kadın, İstanbul 2021, 6 vd. ; **Aydın Mehmet:** Yahudilik'te Talmud'un Mevkii ve Prensipleri, İstanbul 1981.

²⁰ **Halakhik** , Halakha'ya ait, Halakha ile ilgili.Dini hukuk.

yalnızca erkeğe verilmiş görünür. Kadının boşanma talebi hakkı açıkça düzenlenmemiştir.

Kadının korunmasıyla ilgili hükümler ise daha sonra **Talmud ve rabbinik hukuk**²¹ tarafından geliştirilmiştir. “Bir adam bir kadınla evlenir ve sonra onda hoşuna gitmeyen bir şey bulursa, ona bir boşanma belgesi (**sefer keritut**) yazacak, eline verecek ve onu evinden gönderecektir.”²² Hükümü (*Tesniye 24:1*) yer almıştır.

Yahudi hukukunda (halakha) boşanmanın dinî açıdan geçerli sayılması için, erkeğin kadına get adı verilen boşanma belgesini vermesine bağlıdır. Kadın boşanma talebinde bulunabilse dahi, tek taraflı olarak evliliği sona erdirmeye yetkisine sahip değildir. Koca tarafından get verilmesi ret edildiği takdirde, kadın “**agunah**” (zincirlenmiş kadın) statüsü ile anılır.

Çağımızda, bu sorunun halledilebilmesi amacıyla, evlilik sözleşmesine eklenen prenuptial anlaşmalar (*evlilik öncesi anlaşma*) ve Bet Din’in uyguladığı sosyal-dini yaptırımlar yoluyla kocanın get vermeye zorlanması yönünde çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir.¹ Yahudi hukukunda (halakha) klasik kurala göre boşanma işleminin **erkeğin kadına “get” vermesiyle** gerçekleşeceği kuralı hakimdir.

Bu nedenle tarihsel olarak kadının tek taraflı biçimde evliliği sonlandırma hakkı ve yetkisi yoktur. Kadın boşanmak isterse, dinî mahkemeye (**Bet Din**) başvurur ve mahkeme kocayı “**get vermeye zorlayabilecek**” sebeplerin var olup olmadığını inceleyerek, şayet, kocanın şiddet uygulama, evlilik yükümlülüklerini yerine getirmeme, terk etme, ağır geçimsizlik gibi Halakhik açıdan kabul edilebilen gerekçelerle kusurlu olduğunun görülmesi üzerine Bet Din’in²³, koca üzerinde dinî ve toplumsal baskı kurması mümkün olabilmektedir. örneğin

²¹ **Rabbinik hukuk**, Tora’nın temel hükümlerinin Talmud ve sonraki haham yorumlarıyla genişletilmesi sonucu oluşan, Yahudi dinî ve toplumsal yaşamını ayrıntılı biçimde düzenleyen **normlar bütünü**nü ifade eder. Rabbanî terimi hahamların dinî otoritesini ve yorum faaliyetini ifade ederken, “**rabbinik**” kavramı bu yorumların kurumsallaşmasıyla oluşan hukuk ve literatür sistemini belirtir.

²² **Aydın Mehmet**: Yahudilik’de Talmud’un Mevkii ve Prensipleri , İstanbul 1981 ; **Gündüz Şinasi**: Dinlerde Kadın, İstanbul 2016; **TDV İslam Ansiklopedisi** — “Talak” ve “Yahudilik” maddeleri

²³ Bet Din (dinî mahkeme), Tora’dan önce kurumsal bir yapı olarak mevcut değildir; ancak Tora’da Musa’ya yardımcı olarak tayin edilen yargıçlar sistemi (Çıkış 18; Tesniye 16–17) sonradan **Bet Din’in** temeli kabul edilmiştir. Kurumsal Bet Din yapısı, özellikle İkinci Tapınak dönemi ve Talmud çağında haham hukukunun gelişmesiyle oluşmuş Yahudi dinî mahkemedir. Günümüzde ise Ortodoks Yahudi topluluklarında evlilik, boşanma (get) ve bazı dinî-hukukî meselelerde hâlen kullanılmaktadır.

cemaatten dışlama, sosyal yaptırımlar veya bazı ülkelerde sivil mahkeme kararlarıyla dolaylı zorlayıcı tedbirler uygulanabilir.

Buna rağmen kocanın inatla get vermemesi halinde kadın “agunah” (zincirlenmiş kadın) durumuna düşer; yani sivil hukukta boşanmış olsa bile dinen evli sayıldığı için yeniden evlenemez. Modern dönemde bu sorunu azaltmak için çeşitli çözümler geliştirilmiştir. En yaygın yöntem, evlilik sırasında yapılan **ketubah’a ek modern sözleşmeler** eklenmesi yoludur veya “**prenuptial agreement**” denen taahhütler düzenlenebilmektedir. Bu yazılı metinler sayesinde kocanın **get** vermemesi halinde, ciddi mali yaptırımlar doğuracak hükümlere yer verildiği için, pratikte koca bu yükümlülüklerden kaçınmak için **get** vermeyi tercih etmektedir.

Bazı Ortodoks çevrelerde Bet Din’in geniş yorumuyla zorlayıcı kararların uygulanırken, Reform ve Liberal Yahudi akımlarında dini boşanma prosedürü daha eşitlikçi biçimde yeniden düzenlenmiş ve kadının da süreci başlatıp sonuçlandırabilmesi kabul edilmiştir. Ancak geleneksel Halakhik sistemde temel ilke değişmemiştir. Evliliğin dinen sona erebilmesi için kocanın **get** vermesi usulü zorunlu olmaya devam etmektedir.

Sivil hukuk kapsamında mahkeme kararlarında ya da Yahudi Ketubah’ta erkeğin boşanma halinde kadına ödeyeceği belirli bir mali güvence tutarı yer almıştır. Modern uygulamada ise bu klasik tutar çoğu ülkede sembolik kaldığından, fiilî ekonomik düzenlemeler çoğunlukla devlet hukukuna göre yapılan boşanma protokollerinde kararlaştırılır.

Bu nedenle örneğin Türkiye’de yasal düzen gereği nafaka, konut ve mal paylaşımlarının taraflar arasında özel sözleşmeler ile düzenlenmesi Yahudi pratiğine uyumlu olmaktadır. **Get** ise bunların üzerine yalnızca dinî statüyü sonlandıran ayrı ve tamamlayıcı bir işlem olarak varlığını sürdürmektedir.

Get olmadan boşanmanın geçerli sayılmaması boşanmanın keyfi biçimde sözlü beyanla değil, tanıklar huzurunda yazılı ve usule uygun bir işlemle yapılmasını sağlayarak evliliğin çözülmesini hukuki ve dinî bir çerçeveye bağlayan temel düzenleme niteliğindedir. Bu sözleşme ile, kadının boşanma halinde alacaklarının peşinen sözleşme ile belirlenmesi sağlanmıştır. Erkeğin sözleşme gereği borcunun ne olacağı evliliğin çözülmesinde **get** (boşanma belgesi) sorunu çözen belge olarak ortaya çıkmaktadır.

KADINA DİNİ EĞİTİM VERME YETKİSİNİN TANINMASI

Modern çağdaş dönemde önemli kurumsal değişiklikler olmuştur. Ortodoks Yahudi topluluklarında, ortaya çok önemli dönüşümlerin gerçekleşmesi ile ciddi kurumsallaşma yaşanmıştır. Ortodoks anlayışta **Hahamlık** kurumu erkeklere

tanınmış bir rol olduğu için kadın haham kavramı Ortodokslukta kabul görmez. Ancak kadınların dini bilgi düzeyinin artması ile toplumdaki rolünün modern dönemde rehberlik yapması şeklinde bir kuruma ihtiyacın belirmesi, kadınların

haham otoritesini temsil etme niteliğinde olmayarak, **Halahik** konularda eğitim almış olarak danışman niteliğinde rehberlik sunması, geleneksel sistemde önemli değişiklik olarak nitelenmektedir. Böylece kadınların dinî alanda daha görünür ve etkin rol üstlenmesine imkân tanıyan modern bir gelişme gerçekleşmiştir.²⁴ Bu gelişme kadın haklarının gelişmesi şeklinde yorumlanamaz. Sadece dini alanda yetkinlik verilmiştir. Rabbinik makamda kadına fonksiyonel bir uzmanlık rolü verilmiştir. Geleneksel hiyerarşi korunmuş dini açıdan gereken kurumlar oluşturulmuştur.

KADININ MİRASÇILIK HAKKI

Mirasçılık açısından kadının durumu ise yine bir hakkının olmadığı yolundadır. Kadının mülk edinme hakkı bulunmamaktadır. Kadın ne kocasının mirasından hak alabilmekte ve ne de kız evlat babasının mirasından pay alabilmektedir. Ancak tek istisna erkek çocuk olmadığı takdirde kız çocuklar babalarının mirasından pay alabilmektedir.

Çağdaş düzende Yahudi hukukunun kadınlara biçtiği rollerin modern hak ve eşitlik kavramları ile uyuşmaması nedeni ile ortaya toplumlarda birçok gerilimler yaşanması sebebiyle, aile düzeni açısından çağdaş dünyada eşitlik ve hak konusundaki uluslararası hükümlere aykırılık teşkil eden uygulamaların nasıl yeniden düzenlenebileceği tartışmaları yaşanmaktadır.²⁵

YAHUDİLİKTE MEZHEPLER VE KADININ KONUMU

Yahudilikteki mezhepler **Ortodoks** ve Haredi , **Muhafazakar** Masorti, **Reform** Konstraktif (yeniden yapılanmacı), olarak mevcut olup, bunların içinde de farklılıklar bulunmaktadır.

a. Ortodoks Mezhep

aa. Ortodoks mezhebinde Halakha, (**dini hukuk**) bağlayıcı niteliktedir. Tanah, Talmut ve rabbani yorumlar otorite olarak kabul edilmektedir.²⁶

²⁴ **Yoetzet Halacha** özellikle taharat hamishpacha aile saflığı kadın sağlığı ve mahrem alanlar konusunda bilgilendirmek amacı ile kadının eğitilerek, eğitim vermesinin sağlandığı ve kadının haham niteliğinde olmayarak, görevlendirilmesi sisteminin açıklanmasıdır.

²⁵ **Greenberg Blu:** On Women and Judaism: A View From Tradition Jewish Publication Society, 1994

²⁶ **Adam Baki:** Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, İstanbul 2020

Güncel meseleler bu hukuk sistemi içinde çözülmektedir. Kadın konusundaki hak ve usuller, örtünme Halakha'ya göre klasik anlamda karar verilmektedir.

bb. Ultra-Ortodoks (**Haredi**) Yahudilik

Ultra-Ortodoks ya da Haredi Yahudilik, Halakha ya en katı biçimde bağlı olan ve modern yorumlara mesafeli duran gelenekçi bir yapıda olarak, kadın hakları açısından, kamusal dinî liderliğin kabul edilmediği, hahamlık ve resmî dinî otoritenin sadece erkeklere ait olduğu bir uygulamadır. Ancak burada eklememiz gereken husus, Ortodoks dünyada kadının haham olması mümkün olmamasına rağmen, fonksiyonel bir rol Yoetzet Halakka²⁷ kurumu oluşturulmuş ve bu konularda eğitim verme hakkı tanınmıştır. Sinagoglarda mekânsal ayırım **mechitza**²⁸ uygulanmakta ve kadınlar **minyana**²⁹ dahil edilmemişlerdir. Sadece kadının, aile içindeki dinî hayatta temel taş olarak görülmesi ilkesi söz konusudur. Özellikle ev merkezli **mitsvaların**³⁰ uygulanmasında belirleyici rolü kadın üstlenmiştir. Eğitim düzeyi artmış olsa da bu eğitim dinî otorite üretmeye değil, aile ve cemaat yapısını sürdürmeye yöneliktir. Rol farklılığı teolojik ve normatif kabul edilir, eşitlik değil tamamlayıcılık anlayışı hâkimdir.

Bu mezhepte **Hasidik**³¹ ve **Haredi** gruplar bulunmaktadır. Haredi kelimesi İbranice'de Tanrı'nın titreyen, emirlerine sıkı bağlı anlamına olarak, bu grupta olanlar moderniteye mesafeli, Halakha'ya en katı biçimde bağlı olan Ortodoks çevreyi ifade eder. Eğitim, kıyafet, gündelik hayat ve cemaat yapısı geleneksel çizgide tamamen korunmuş ve abartılmıştır. Kadın-erkek rolleri belirgin biçimde ayrılmıştır. Kadınlar kamusal dinî liderlikte yer almaz, minyana dahil edilmez ve ibadette de fiziksel ayırım uygulanmaktadır.

Giyim konusundaki değişik tarz **Hasidik Haredi gruplara** özgü bir uygulamadır.³² Bütün Ultra-Ortodoks dünyada aynı uygulama söz konusu

²⁷ Yoetzot Halakka , kadının özellikle tahret ve aile kutsallığı, Şabat mumları yakma gibi ritüellerde eğitim amaçlı olarak kadınların görevlendirilmesi ile kadın açısından hahamlık konusunda bir kırılma gerçekleşmiştir.

²⁸ **Mechitza**, sinagogda kadınlar ile erkekler arasında bulunan fiziksel ayrımı ifade eder. Ortodoks ve Haredi ibadet mekânlarında kadınlar ve erkekler ayrı bölümlerde oturur; bu ayrımın amacı dikkat dağılmasını önlemek ve ibadetin ciddiyetini korumaktır. Muhafazakâr ve Reform sinagoglarda ise genellikle böyle bir ayırım yoktur.

²⁹ **Minyan**, Yahudi geleneğinde bazı kamusal duaların yapılabilmesi için gereken en az on yetişkin Yahudi erkekten oluşan topluluğa verilen isimdir. Ortodoks ve Haredi uygulamada kadınlar minyana dahil edilmez; Muhafazakâr ve Reform çevrelerde ise kadınlar da bu sayıya dahil edilmiştir.

³⁰ **Mitsva (mitzvah)**, Tanah ve halakhaya dayanan dinî emir veya yükümlülük anlamına gelir. Geleneksel yorumda bazı "zamana bağlı mitsvalardan" kadınlar muaf tutulmuştur. Bu muafiyet kimi çevrelerde kolaylaştırıcı bir düzenleme olarak, kimi çevrelerde ise eşitsizlik olarak değerlendirilir.

³¹ **Haredi (Ultra-Ortodoks) Yahudilikte**, Halakha'ya katı biçimde bağlı, moderniteye mesafeli ve geleneksel cemaat yapısını koruyan Ortodoks Yahudi çevrelerini ifade eder. **Hasidik gruplar** ise 18. yüzyılda Doğu Avrupa'da ortaya çıkan, mistik-dindar karakter taşıyan ve Haredi dünyanın bir kolunu oluşturan topluluklardır.

³² **Cohn-Scherbok Lavinia & Dan:** Yahudiliğin Kısa Tarihi, İstanbul 2022, s.11 vd.

değildir. Bazı Hasidik topluluklarda (örneğin Satmar gibi kollarda,³³ evli kadınların saçlarını tamamen kazınması veya çok kısa kesmesi şeklinde bir uygulama görülmektedir.

Bunun gerekçesi, evli kadının saçının “**mahrem**” kabul edilmesi ve yabancı erkeklere görünmesinin dinen sakıncalı sayılmasıdır. Saçın örtülmesi yeterli görülmeyle birlikte, bazı cemaatlerde saçın tamamen ortadan kaldırılması, daha güvenli bir dindarlık pratiği olarak tercih edilmiştir. Bu durumda kadın, dışarıda genellikle **peruk** ya da başörtüsü kullanır. Amaç saçın görünmesini engellemektir. Peruk paradoksal biçimde doğal saçtan daha düzenli görünse bile, **halakhik** olarak örtü kabul edilmektedir.

Burada önemli noktayı belirtelim, bu uygulama tüm Ortodoks dünyaya ait olarak ifade edilemez. Özellikle daha kapalı Hasidik çevrelerde görülen bir uygulamadır. Modern Ortodoks ya da Muhafazakâr Yahudilikte saç kazınma uygulaması yoktur. Hatta Muhafazakâr çevrelerde saç örtme zorunluluğu dahi bulunmaz. Dolayısıyla kadının saçının günah olması, genel bir teolojik ilke değildir. Ancak belirtmek gerekir ki, evli kadının saçının örtülmesi gerektiği şeklindeki geleneksel yorum bazı cemaatlerde çok katı bir biçimde uygulandığı belirtilmektedir.

Bu mesele kadın konumuna dair eşitlik değil, mahremiyet ve rol farklılığı anlayışı üzerinden şekillenmiş olan uygulamadır. Haredi dünyada, kadın kamusal dinî liderlikten dışlanmış ancak aile içi kutsallığın koruyucusu olarak merkezî bir rolü olduğu hususu ihmal edilmemiştir.

b. Muhafazakâr Yahudi(Conservative / Masorti) Mezhep

Muhafazakâr Yahudilik, Halakhayı (dinî hukuku) bağlayıcı kabul etmekle birlikte tarihsel gelişim ve yorum yoluyla güncellenebileceğini savunan bir akımdır. Kadın konusunda klasik Ortodoks anlayıştan ayrılmış olup, kadınlar minyana katılabilir, sinagogda erkeklerle birlikte ibadet ederler ve Tevrat okuyabilirler. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kadın hahamlık resmî olarak kabul edilmiştir. Kadınlarda saç örtme zorunluluğu yoktur. Dindarlık kişisel tercihe bırakılmıştır. Muhafazakâr Yahudilik kadın lehine kamusal dinî eşitlik üretmiştir.

Bu yaklaşımda kadın, dinî yükümlülükler bakımından erkekle eşit kabul edilmiştir. Kadın ve erkek arasında rol farklılığı olmayıp, Halakhik eşitlik yorumu esas alınmış, aile hukuku ve boşanma konularında kadın lehine düzenleyici yorumlar geliştirilmiştir

³³ **Satmar**,(Cemaat) 20. yüzyılda Macaristan kökenli olarak ortaya çıkan, moderniteye ve Siyonizm’e mesafeli, katı uygulamalarıyla bilinen Hasidik (Haredi) bir Yahudi cemaatidir.

Bu mezhepte, Halakha hükümleri kullanır ve teorik olarak bağlayıcı kabul edilir. Ancak önemli bir fark olarak, Muhafazakâr akımda Halakha'nın tarihsel bir süreç olduğu ve bu bağlamda yoruma açık bir hukuk sistemi olarak değerlendirilmektedir. Reform ve benzeri gibi modern akımlar daha çok etik rehber niteliğinde olarak değerlendirilmiştir.

Bu nitelikteki yorumlar ile kadınların minyana dahil edilmesi, haham olabilmesi gibi kararlar Halakhik yorum yoluyla meşrulaştırılmıştır. Yorumlar kurumu esneklemiştir.

c. Reform Mezhep ve Yeniden Yapılanma

Reform Yahudiliği, Halakha'yı bağlayıcı bir hukuk sistemi olarak değil, tarihsel bir miras olarak görerek modern eşitlik anlayışı doğrultusunda dinî pratiği yeniden düzenlemiştir. Bu yeniden yapılanma özellikle kadınların kamusal dinî hayata tam katılımını sağlamıştır. Kadınlar **minyana** dahil edilmiş, Tevrat okuma ve ibadet yönetme hakkı kazanmış ve hahamlık makamı kadınlara açılmıştır. Böylece geleneksel rol ayrımı yerine ilke olarak, cinsiyet eşitliği esas alınmıştır. Bu nedenle kadın-erkek eşitliği, halakhik zorunluluk tartışmasından çok çağdaş etik ve eşitlik ilkeleri üzerinden temellendirilmiştir.

Zamanla bu reformist yapı, yeniden yapılanma süreci ile Reformist sistemden daha ileri giderek, Yahudilikte yeni bir yaklaşım **YenidenYapılanmacı Reconstructionist** yapı sergilemiştir.

Yahudiliğin sadece bir din olmayıp, gelişen bir “**medeniyet**”³⁴ olduğu vurgulanmıştır. Bu tanımlamalar ile dinî normlar çağdaş etik anlayış çerçevesinde yeniden yorumlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda kadın konusundaki ilerleme, geleneksel hukuk sınırları içinde değil, klasik normlardaki kadınlar ile ilgili eşitsizlik üzerinden yeniden yapılandırma yoluna gidilmiştir. Yahudilik dini medeniyet olarak tanımlanmış, eşitliğin kurumsal bir ilke olduğu vurgulanmıştır. Cinsiyet rolleri teolojik değil toplumsal gelişim bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu mezhepte, kadın ve erkek arasında dinî yetki bakımından fark bulunmadığı, liderlik, ibadet ve cemaat yönetimi alanlarında tamamen eşit olduğu hususlarının kabul edildiği bir yapılanma gerçekleştirilmiştir. Yeniden yapılanma görüşü ile kadın erkek arasındaki rol farklılığı terk edilerek, dini otoritenin

³⁴ Yeniden yapılanma görüşü doğrultusunda Yahudiliğin 2000 yıllık süre içinde oluşturdukları bir medeniyet olduğu açıklanması ile Yahudilikteki klasik anlayış alt üst edilmiştir. Medeniyetin ilahi olduğu çağdaş Yahudiliğin filozofu Haham, Mordecai Henahem Kaplan tarafından açıklanmıştır. Gündüz Şinasi: a.g.e, s., 248 d.

toplumsal gelişim doğrultusunda bu farklılığın terk edilmesi gerektiği şeklinde yeniden yapılanma gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

Genel bir açıklama ile kadının kutsallaştırılması gibi bir nitelik yaratılmış olduğu gözlemlendiğinden, kadının kutsallaştırılması ile nereye varılmak istendiği çeşitli soruları birlikte getirmiştir. Bunun koruma amaçlı mı yapıldığı veya duygusal nedenle mi olduğu tartışıldığı gibi dini perspektiften bakıldığında modern kadın

hakları ile çatıştığı açık ve nettir. Birçok konu, devlet içinde yaşama nedeni ile devletin yasaları gereği dini kurallar ile uyuşmaması durumunda kadın ile ilgili sınırlamanın birçok alanda söz konusu olmayacağı görülmektedir. Teorik olarak dini cezai konuların korunması teorik olarak mümkün olsa da toplum içinde bunların alanının daraldığı bir gerçektir. Birçok alanda dini hukuk yorumları kaldırılmıştır. Eşitlik yönünde değişiklikler getirilmiş ve cinsiyet açısından ayırım kaldırılmıştır. Konu teolojik yasaklardan ziyade hangi devletin hukukuna göre uygulama yapılacağına bağlanmıştır.

Klasik dönemin koruma merkezli yapısından modern dönemin sınırlı ama bilinçli öznelleşmesine uzanan bir çizgi içinde köklü bir kopuş değil, gelenekle hesaplaşarak onun içinde yer açma çabası ile çağa uyum gerçekleştirilmiştir. Yetki bir anda verilmemiş, rol bir anda değişmemiş olmakla beraber, öğrenen, yorumlayan ve sorumluluk üstlenen kadın figürü yavaş ama geri dönülmez biçimde görünür hâle gelmiştir.

Bu nedenle Yahudilikte kadın tarihinin, kapıların kırıldığı bir devrimden ziyade, ağır açılan bir kapının eşiğinde sabırla bekleyen ve sonunda içeri adım atmaya başarmış bir KADIN iradesinin hikâyesidir diyebilir miyiz?

HRİSTİYANLIKTAKİ KADIN VE HAKLAR

I. TARİHİ SÜREÇTE HİRİSTİYANLIK

Hristiyanlık, 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye eyaletinde, İsa'nın öğretileri etrafında ortaya çıkmıştır. İlk takipçileri Yahudi kökenlidir. Başlangıçta Yahudiliğin içindeki bir mezhep gibi algılanmış, ancak daha sonra ayrı bir inanç sistemi hâline gelmiştir. Roma İmparatorluğu bünyesinde ortaya çıkan Hristiyanlık, farklı dinlerin sentezinden alıntılarla oluşmuş bir inanç anlayışının bulunduğu coğrafyada gelişmiştir. Roma dünyasında evrensel din haline gelerek 4. yüzyılda imparatorluk dini olmuştur. Başlangıçta İsa'nın Yahudiye'de halkını bilinçlendirme konuşmaları, şifacılık yapması gibi sosyal iletişim içinde olduğu konusu ayrı olarak, hiçbir zaman yeni bir din kurduğunu ilan etmediğini belirtelim. Yahudi geleneği içindeki Tanrı'nın krallığını ve ahlaki yenilenmeyi

duyurmuştur. Onun ölümünden sonra öğrencileri bu öğretiyi yaymış ve bu hareket zamanla Yahudilikten ayrılarak bağımsız bir din kimliği kazanmıştır.

İsa'nın hayatı ile ilgili yazılı belgeler olmadığı için İsa hakkında Yeni Ahitteki açıklamalar çerçevesinde bilgilenilebilmektedir. İsa güçlü Yahudi inancının çeşitli mezheplerinin bulunduğu coğrafyada Yahudi olarak doğmuştur.

Esasen Hristiyanlık Yahudi inancı ile, Roma dünyasında ise çoktanrılı **Pagan inanç sisteminin** hakim olduğu bölgede doğmuştur. Roma'da Yunan tanrıları, imparator kültü, yerel Anadolu ve Doğu Akdeniz kültürleri, gizem dinleri,

Mithraizm yaygındır. Mısır kökenli İsis kültü ve Pers kökenli inançlar ve çeşitli yerel tapınma biçimleri mevcuttu. Dolayısıyla Hristiyanlık, Yahudi tek tanrıcılığı ile Greko-Romen çoktanrılı dünyasının kesiştiği bir ortamda ortaya çıkmış ve ilk iki yüzyıl boyunca bu dinî çoğulculuk içinde yayılmıştır.

Roma dünyasında Mithraizm gibi bazı inançların kökeni de Pers coğrafyasına dayanmaktadır. Bu nedenle Pers dini, erken Hristiyanlık dönemindeki düşünsel ortamı dolaylı olarak etkilemiştir.

İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Hristiyanlık, havariler ve özellikle Pavlus'un misyon faaliyetleriyle bağımsız ve evrensel bir din kimliği kazanmıştır. Hristiyanlığın doğmaya başladığı dönemlerde o coğrafyada Yahudilik dini mevcuttur. Roma İmparatorluğu genelinde çoktanrılı pagan inanç sistemi (Yunan panteonu), imparator kültü, yerel Anadolu ve Doğu Akdeniz kültürleri (Mithraizm gibi gizem dinleri) yaygındı. Dolayısıyla Hristiyanlık, Yahudi monoteizmi ile Greko-Romen pagan dünyasının kesişim alanında ortaya çıkmış ve bu kültürel-dini ortam içinde yayılmıştır.

II. HRİSTİYANLIKTAN ÖNCEKİ KADIN ve HAKLARI

Hristiyanlıktan önce bu coğrafyadaki inanç sistemleri gereği kadın hakları konusundaki uygulama daha ziyade Pers İmparatorluğunun dini inanç sisteminin etkin olduğu topluluklar açısından etkin olmuştur.

1. Pers İmparatorluğu ve Kadın Hakları

Tarihsel açıdan Hristiyanlığın gelişmesinin gerçekleştiği coğrafyadaki toplulukların dini inanç, örf ve adetlerinin etkisi nedeni ile, Anadolu'nun çok büyük bir bölümünde, doğuda İndus Nehrine kadar Akdeniz'e Mısır'a kadar uzayan coğrafyada MÖ 6-4 yüzyıllarda iktidar olmuş Zerdüştinin yaygın olduğu Pers İmparatorluğunda kadın konusundaki düzenin ne olduğunu kısaca inceleyelim.

1.Kadın hukuki kişilik bakımından bu coğrafyada yok **sayılmamıştır**. Belgelerde sözleşme yapabildiği ve ekonomik işlem tarafı olabildiği görülmektedir. Ancak bu işlemler çoğunlukla aile yapısı içinde, bekârken babanın, evliyken kocanın hukukî otoritesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda bağımsız bireysel bir hukuk kişiliği olarak değil, aile hiyerarşisi içinde konumlanan sınırlı yapıda hakları olduğu anlaşılmaktadır.

2.Mülkiyet hakkı açısından, Persepolis tabletlerinde kadınların mülk sahibi olabildikleri, hatta bazı kadınların büyük ekonomik işletmeler yönettiği belirtilmiştir. Kraliyet ailesi kadınlarının ise ciddi ekonomik güce sahip oldukları anlaşılmaktadır.

3.Kadına miras açısından hak verilmiş olup, ancak mirastan ne kadar pay alacağı konusu ve uygulaması yerel geleneklere göre değişken olarak düzenlenmiştir. Erkek çocuk önceliği yaygın bir uygulamadır. Bu bağlamda kadının miras hakkı açısından hak sahibi olduğu, ancak erkekler ile eşit nitelikte olmadığını söylemek doğru olacaktır.

4.Evlilik aileler arasında yapılan bir sözleşme niteliğinde olup, metinlerde kadının rızası konusu açık ve sistematik biçimde düzenlenmemiştir. Ataerkil bir yapı olduğu söylenebilir.

5.Boşanma hukuken mümkün olup ancak boşanma sürecini başlatma ve şartlarını belirleme konusunda erkek taraf daha güçlü bir konuma sahip olmuştur. Kadının boşanma sonrası ekonomik durumu ise çoğu zaman evlilik sırasında yapılan sözleşme, çeyiz düzenlemeleri veya aile desteğine bağlanmıştır. Bu nedenle boşanma rejimi, taraflar arasında eşit olmayan bir yapı göstermektedir. Boşanma prosedürü erkek lehine işleyen bir yapıya sahiptir. Kadının boşanma sonrası güvencesi çoğunlukla evlilik sözleşmesine ve aile yapısına bağlı kılınmıştır.

6.Kamusal alanda Saray kadınlarının ekonomik ve idari olarak etkili olabildikleri alanlar olmuştur ancak genel toplumda siyasal temsil hakları bulunmamaktadır. Yönetim erkek yetkisinde olan işler ve görev olarak kabul edilmiştir. Ayrıca elit kadınlar nüfus olarak fazla olmayıp genel olarak toplumda kadınların bu tür hakları bulunmamaktadır.

7.Pers İmparatorluğunun dini Zerdüşlüktür. Bu dine göre kadın ahlaki özne olarak kabul edilmiştir. Zerdüşlükte kadın, iyilik ve kötülük arasındaki kozmik mücadelede ahlaki sorumluluk taşıyan bir özne olarak kabul edilmiştir. Ritüel saflık kuralları gereği özellikle adet ve doğum gibi biyolojik süreçler nedeniyle kadın bedeni üzerinde daha ayrıntılı düzenlemeler öngörmüştür. Bu durum, dini pratiğin beden merkezli saflık anlayışıyla bağlantılı kabul edilmiştir.

Pers inanç sisteminde, çağdaş birçok antik toplumla kıyaslandığında kadınları tamamen dışlayan bir yapı olmadığı görülmektedir. Ekonomik alanda hareket alanı vardır. Ancak siyasal ve ailevi düzlemde ataerkil yapı belirgindir.

2. Greko-Romen Dünyada Kadın ve Hukuki Durumu

Greko -Romen toplumunda, Evlilik özellikle Atina'da hukuken bir erkek velinin gözetimi altında gerçekleşmiştir. Evliliği onaylayan bir veli gereklidir, boşanma da mümkündür, ancak inisiyatif erkekte bulunmaktadır. Kadının bağımsız olarak sözleşme ehliyeti sadece belirli koşullarda elit seviyede sınırlı olarak görülmüştür. Miras açısından kadın doğrudan doğruya mirasçı olamamaktadır. Kocasını ölür ve erkek evladı yok ise en yakın erkek akraba mirası alır ve yönetir.

O da yok ise bu sefer kız evlada miras kalır ve evlendirilerek mirası koca yönetir. Kadın da bu durumda çeyizini alarak evi terk eder.

Bunun anlamı kadının erkek akraba ve oğlunun olmaması halinde etkin bir mirasçı olabilmesi anlamında değerlendirilemez. Çünkü, kadının kocasını ölmüş ve ne erkek evlat ve ne de kocanın ailesinde erkek mirasçı yok ise, kız evlat var ise o mirasçı olur ve evlendirilerek miras yönetilir. Hiçbir mirasçı yok ise miras şehir devletine kalmaktadır. Kadının babasına mirasçı olması halinde evli değil ise bir akraba ile evlendirilerek miras alabilmektedir. Miras kocası tarafından yönetilir. Konu mirasın erkek soyundan devamını sağlamaktır. Soyun devamının sağlanması amacı ile geliştirilmiş bu sistemde, kadın mirasın soya aktarımı için aracı olmaktan başka hiçbir hakka sahip değildir. Kadının mülk edinmesi ise mümkün değildir. Ekonomik açıdan tasarrufta bulunması sınırlıdır. Çeyiz sistemi mevcut olup, ama bu mal veya mülkün kontrolü çoğunlukla erkektedir. Atina hukuk sisteminde Solon sonrası düzenlemelerde aynı uygulamaların varlığı söz konusu olmuştur.

3. Roma'da Kadın ve Haklar

Erken Roma döneminde kadının siyasi hakları bulunmamaktadır. Siyasi haklar erkeğe özgü olarak kabul edilmiştir. Roma'da kadın evlenme ile kocanın hukuki otoritesi altına girmektedir. Buna **manus** evlilik denmektedir. Kadının kocasının otoritesi altına girmesi ve kız evlat gibi bu aileye katılması demek olan bu sistemde kadın baba ailesinden çıkarak, koca otoritesine girmektedir. Bir de **Sine-Manu** denilen ve kocanın otoritesine girmeden yapılan bir evlilik akdi vardır. Kadının baba ailesine bağlı kalarak yapılan bu evlilik, mal varlığı da baba ailesi ile ilişkilendirilmiştir. Bu evlilikte evlenme vardır ancak hukuki otorite devri yoktur. Gerçekte Roma'da evlilik bir statü değişikliği niteliğindedir. Bu modelin geç cumhuriyetten itibaren geliştiği görülmektedir. Sine-Manu sisteminde kadının

gerçek mirasçı olabilmektedir. Babanın ölümü ile kız çocuk erkek kardeşleri ile mirasçı olabilmiş pay alabilmiştir.

Erken dönemde çoğu kadının vesayet altında olarak yaşadığı bir gerçektir. Ekonomik işlemlerin mutlaka erkek vasi onayı ile yapılması gerekmiştir. Ancak kadının tam bir hukuki ehliyeti olmamıştır.

Erken Roma'da kadının mal edinmesi mümkün olup, malını da yönetebilmektedir, ancak siyasal haklar yine erkeklere özgü olarak düzenlenmiştir.

Sonuç olarak özetlersek, Greko-Romen toplumda kadın tamamen yok sayılmamış olup, sadece Yunan şehir devletlerinde hukuki kapasitesi sınırlı olmuştur. Buna karşılık Roma hukukunda özellikle geç dönemde siyasal haklar hariç, daha geniş

mülkiyet ve miras haklarına sahip olduğu görülmektedir. Bu hukuki durum Pavlus açıklamalarında da ailenin erkek otoritesi etrafında örgütlenmesi ve kadının siyasal alan dışında tutulması sistemini teorik olarak savunmaktan ziyade, mevcut toplumsal düzen içinde cemaatin çatışma üretmeden var olmasını hedefleyen bir dil kullanarak düzenin değişmesi için yeni bir öneri getirmemiştir.

III .HRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU, MEZHEPLER KADIN ve HAKLAR

1. GENEL OLARAK HRİSTİYANLIK³⁵

Hristiyanlık dini inanış olarak Roma İmparatorluğu dünyasında 1. ve 3. Yüzyıllarda Aziz Pavlus tarafından yayılmaya başlanmış olup, Pavlus, Anadolu, Yunanistan ve Roma'da misyoner olarak yaptığı seyahatlerinde oluşturmak istenen inancı Yahudi çevresinden çıkararak evrenselleşmesini sağlamıştır.

Gerçi bu dönemlerde Roma İmparatorluğunun çeşitli baskıları söz konusu olmuşsa da Hristiyanlık inancının yayılması yeraltında yapılan çalışmalar ile gelişmesini sürdürmüştür. Anadolu bu çalışmaların merkezidir. Efes, Antakya Kapadokya Hristiyanlığın önemli kuruluş merkezleridir. Hristiyanlık 4. yüzyılda devlet sistemleri içine girmeye başlamıştır. MS. 313 . I. Konstantin Milano Fermanı ile Hristiyanlığı serbest bırakmış, MS 380 . te I. Theodosius döneminde Hristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi dini olmuştur. MS. 1054 yılında da Roma merkezli Batı Kilisesi , Konstantinopolis merkezli Doğu Kilisesi olarak ayrılık başlamıştır. Orta Çağ boyunca Avrupa'da hâkim olan Hristiyanlık, 16. Yüzyılda reform hareketleri ile Batı Kilisesi KATOLİK, Doğu kilisesi

³⁵ **Gündüz Şinasi:** Yaşayan Dünya Dinleri, İzmir 2019, s. 78 vd.

ORTODOKS mezhepleri olarak ayırılmıştır. MS. 1517 de Martin Luther, reform hareketleri başlatarak. PROTESTAN mezhebini oluşturmuştur³⁶

Hristiyanlık inancının Roma dünyasına yayılmasında özellikle Aziz Pavlus'un misyon faaliyetleri etkili olmuştur.

Bugün Hristiyanlık Avrupa ve Amerika kıtalarında çok etkin bir biçimde uygulaması süren Avrupa ve Amerika kıtalarında, Afrika'da da hızla bir şekilde yayılarak, güçlü bir inanç sistemi olarak toplumlarda dini hükümlerini sürdürmektedir. Asya'da da sınırlı bir şekilde Hristiyan toplulukların olduğu gözlemlenmektedir.

Hristiyanlık, İsa'nın bu dünyadan göç etmesinden sonra, havariler ve özellikle de Pavlus'un misyon faaliyetleriyle bağımsız ve evrensel bir din kimliğini Yahudiliğin doğmuş olduğu bölgelerde gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Yahudiliğin Hristiyanlık üzerinde önemli etkisi olduğunu belirtmek gerekir.

Roma İmparatorluğu genelinde de çok tanrılı **Pagan inanç sistemi** (Roma-Yunan panteonu, (tüm tanrılar birliği), imparator kültü, yerel Anadolu ve Doğu Akdeniz kültürleri (Mithraizm gibi gizem dinleri) yaygındı. Dolayısıyla Hristiyanlık, Yahudi monoteizmi ile Greko-Romen pagan dünyasının kesişim alanında ortaya çıkmış ve bu kültürel-dini ortam içinde yayılmıştır.

Hristiyanlığın oluşumu ile ilgili açıklamalarda, Yahudi kutsal metnlerinin de değeri bulunduğu belirtilmiştir. Hristiyanlığın kutsal kitabı iki bölümden oluşur. **Eski Ahit** olarak betimlenen kitap, Yahudi kutsal metnlerini içermektedir. Yaratılış, İsrail halkının tarihi, peygamberler ve ilahi yasa anlatıları Hristiyanlıkta da aynen geçerlidir. Tanrı ile insan arasındaki ilk **"ahit"** sözleşme temellendirilmiştir.

Eski Ahit, İncil'den önceki Hristiyanlığın temellerinin atıldığı Tora ile ilişkili belgedir. **Yeni Ahit** ise, Tora'nın devamı olarak Hristiyanlığa özgü dini kuralları, İsa'nın yaşamı, öğretileri, çarmıha gerilişi ve dirilişi, havarilerin faaliyetleri ve ilk kilisenin oluşumunun anlatıldığı bölümlerdir. Hristiyan teolojisine göre Tanrı ile insan arasındaki sözleşmenin Adem ile bozulması sonucu İsa aracılığıyla yeniden kurulduğu belirtilir.

Yeni Ahit metinleri ve İncillerin yazılması 1. yüzyılın ikinci yarısında başlamış MS. 50-100 yıllarda dört İncil ortaya çıkmıştır. **Markos** MS. 65-70, **Matta** MS. 80-90, **Luka** MS. 80-90, **Yuhanna** MS. 90-100 da yazıldığı belirtilmektedir.

³⁶ Katolik mezhebi, İtalya, İspanya, Fransa, ve Latin Amerika, Ortodoks mezhebi Yunanistan, Rusya, Balkanlar, Protestan mezhebi, Almanya, İngiltere, İskandinavya Amerika, Afrika Protestan ve Katolik olarak karışık mezhepler vardır. Asya Filipinler Katolik, Güney Kore Protestan,

İsa tarihsel olarak yeni bir din, yeni bir inanış yaratmak amacı ile ortaya çıkmamıştır. İsa sadece Yahudi geleneği içinde vaazlarda bulunmuş , Tanrı'nın krallığını duyurmuş ve ahlaki-teolojik bir yenilenme çağrısı yapmıştır.

Yeni Ahit olarak nitelenen kitap, sadece dört İncil'den ibaret olmayıp toplam 27 kitaptan oluşmaktadır. Bu bütünlük içinde , Marcos, Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri bulunmaktadır. İnciller İsa'nın yaşamı ve öğretisi anlatılmıştır. 27 kitap ise, elçilerin işlerini, erken Hristiyan topluluğunun yayılış sürecini anlatmıştır. **Pavlus'** a atfedilen mektuplar da bu kısımda yer almıştır. Mektuplar cemaat düzeni, inanç esasları ve ahlaki ilkeleri içeren yazıya dökülmüş kurallardır. 27 kitabın son bölümü ise **VAHİY**, eskatolojik³⁷ bir çerçeve sunmuştur. Bu bağlamda KADIN konusundaki değerlendirmeler sadece İncillerde değil, bu

mektuplarda da yer almıştır. Kilise düzenine ilişkin ifadeler ile kadın konusunda belirleyici hükümlere yer verilmiştir.

Bu açıklama ile İncil olarak betimlenen Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes³⁸ sadece dini kurallar ile ilgili olmayıp, **Yeni Ahit** olarak nitelenen kitap, İnciller ve 27 kitaptan oluşan bir bütündür.

Yeni Ahit içinde Dört İncil bulunmaktadır.³⁹

Erken Hristiyanlık araştırmalarında dört İncil'in yazım sırası konusunda en yaygın görüş önce Markos İncil'inin, ardından Matta İncil'inin, sonra Luka İncil'inin ve en son olarak da Yuhanna İncil'inin kaleme alındığı yönündedir. Bu yöndeki sıralama, Markan önceliği (Markan priority) olarak adlandırılır ve günümüzde yeni Ahit araştırmalarında önce Markos İncil'inin düzenlendiği ve Yuhanna İncili'nin dil, teoloji ve anlatı yapısı bakımından oldukça farklı olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda birbirinden bağımsız ifadeler ile bir dini gelenek kurallarının oluşturulduğu açıklanır.⁴⁰

Markos İncili:

Markos, teolojik bir sitem kurmamıştır, dramatik ve apokaliptik⁴¹ (*dünyanın sonu*) temalı bir anlatı sunmuştur. Metnin amacı, İsa'nın kimliğini ve çarmihın anlamını vurgulamaktır.

³⁷ **Eskatolojik** veya **Eskoloji** kavramı yunanca bir kelime olarak, **SON** anlamındadır. Teoloji ve din bilimi terimi olarak, insanlığın nihai kaderini veya dünyanın sona ermesine ilişkin olayların anlatımını ifade etmektedir.

³⁸ Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit'in ardından gelen ve Grek dilinde kaleme alınmış olan ikinci kısmına Hristiyanlar tarafından verilmiş isimdir. İnançlı Yahudiler "**Yeni Ahit**" betimlemesini kabul etmezler. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitapçıktan oluşan bir kitap bütününe Yeni Ahit denir.

³⁹ **Gündüz Ş:** Yaşayan a.g.e.,s.81 vd.

⁴⁰ İbid., a.g.e., 87 vd.

⁴¹ **Apokaliptik** kelimesi **Dünyanın sonunun** anlatımı ile ilgili kavramdır.

Bu nedenle Markos İncilinde, KADINLAR üzerinden doktrinel bir eşitlik ile ilgili açıklamalar yoktur. Markos, İncili yazdığı dönemler MS. 70 yılları olup, Kudüs'ün yıkımı ve kriz döneminin olduğu bir zaman rastlamış olduğundan, metnin yazılımlında KADIN -ERKEK rol tartışması ikinci plana atılmış olabilir. Markos İncil'de kadın ni sistematik bir öğreti çerçevesinde değil, anlatı içinde iman ve sadakat örneği açısından ele almıştır. Kanamalı kadın, Siro⁴², Fenikeli kadın ve çarmıh sahnesinde bulunan kadınlar, özellikle İsa'nın çarmıha gerildiğinde erkek öğrencilerin olayı görmeye dayanamayarak dağılmış oldukları noktada kadınların sadakat sembolü olarak varlıklarının öne çıkarıldığı açıklamalar yer almıştır. Boş mezarın ilk tanıkları da kadınlardır. Bununla birlikte kadınlara kurumsal bir liderlik rolü verilmemiş, kadın daha çok iman eden ve tanklık eden özne olarak resmedilmiştir. Markos sadece İsa'yı anlatmamış, oluşturulmaya çalıştığı inanç kültüründe cemaatin iç yapısını da anlatmıştır.

İsa ise Kadın konusundaki açıklamalarında kadını onaylayan ve dönemin toplumsal anlayışının sınırlarını zorlayan bin yaklaşım sergilemiştir.

Matta (Matthew)İncili:

Matta İncili'nde kadınlar ile ilgili, İsa'nın soy kütüğündeki kadınlara dahi yer verilmesi açısından dikkat çekmektedir. Bu kadınlar, Tamar, Rahav, Rut, Bat-Şeva olarak belirtilmiştir. Bu durum Yahudi geleneği içinde sıra dışı kabul edilmektedir. Bununla birlikte aile yapısı ve toplumsal düzen ataerkil çerçevede korunmuş olup, kadın daha çok ahlaki örnek, anne figürü ve sadakat göstergesi olarak konumlandırılmıştır. Kadınlara yönelik doğrudan sosyal eşitlik öğretisi geliştirilmemiştir.

Matta İncil'inde İsa'nın kadınlar ile konuşması ve onları muhatap aldığına dair açıklamalar vardır. Diriliş açıklamasında ilk tanıkların kadınlar olduğu İncil 28:1-10 de açıklanmıştır. Kadın dini açıdan, görünen bir aktördür. Sadakat ve iman açısından kadınlar örnek figürlerdir.

Luka İncili:

Luka İncili kadınlara en geniş anlatı alanı tanıyan ve kadın temsiline en güçlü biçimde anlatıldığı metin olarak değerlendirilmektedir. Meryem'in ilahisi yer aldığı İncil olarak, ve kadınların İsa'nın hizmetini maddi olarak desteklediğine ilişkin ifadeler yer almıştır. Meryem ilahileri, İsa'nın annesi Meryem'in İncil'de odak noktasına koyularak, anlatıldığı Hristiyan ilahileridir.

Özellikle Katolik, Ortodoks Oryantal Ortodoks ve Anglikan kiliselerinde ibadet ve ayinlerde bu ilahiler kullanılmaktadır. Doğu Ortodoks Kilisesinde Meryem

⁴² Siro kelimesi Süryanice kökenli olarak şarkı ve ezgiler anlamındadır. .

Ana'ya övgüler niteliğindeki Akathist ilahisinin okunması gibi uygulamalar vardır. Luke İncilinde dul kadınlar ve toplumsal konular anlatılmıştır. Kadın aktif ve bilinçli bir özne olarak gerek teolojik ve gerekse sosyal alanda kabul görmüştür. Bununla birlikte bu görünürlük, kilise yapısında eşit yönetsel temsil anlamına gelmemekte; daha çok ruhsal ve toplumsal kapsayıcılık çerçevesinde kalmaktadır.

Her dört İncil'de de kadının aşağılanmadığı, Tanrının planı dışında bırakılmamış olduğu, başka deyişle Tanrı'nın kurtuluş sürecinde kadınları da aktif biçimde görevlendirmesi ve onları ilahi tarihin dışında bırakmaması ile ilgili açıklamaların yer aldığını görmekteyiz. Diriliş anlatılarında da kadın figürünün ilk tanık olduğu konusu işlenmiş ve kadın iman açısından örnek olarak belirlenmiştir. Bu açıklamalarda ruhbanlık ve kurumsal liderlik rolü kadınlara tanınmamış ve patriarkal nitelik erkek egemen sistemden vazgeçilmemiştir.

Yuhanna İncili:

Yuhanna İncili'nde kadın figürler daha teolojik bir derinlik içinde ele alınmıştır. Samiriyeli kadın ile yapılan diyalog ve Mecdelli Meryem'in diriliş tanıklığı, kadının vahiy ve tanıklık bağlamında merkezi bir konuma yerleştirildiğini göstermektedir. Kadın burada yalnızca şifa alan kişi değil, ilahi hakikatin muhatabı ve aktarıcısı olarak sunulmuştur. Ancak kurumsal kilise otoritesi yine erkekler üzerinden şekillenmiştir.

2.YENİ AHİT METİNLERİNDE KADIN

Roma coğrafyasında MS 1. Yüzyıldan itibaren şekillenen Hristiyanlıkta kadın konusunda düzen, Yeni Ahit metinlerinde yer almıştır. Tanrı önünde ruhsal açıdan erkekle kadın eşit bir özne olarak tasvir edilmiştir. İsa'nın kadınlarla kamusal alanda konuşması, onları dinî-ahlaki muhatap kabul etmesi ve diriliş anlatılarında ilk tanıkların kadınlar olması dikkat çekicidir. Pavlus'un mektuplarında "Mesih'te ne erkek ne kadın vardır" ifadesi teolojik eşitlik vurgusunu taşımaktadır. Ancak aynı metin geleneği içinde cemaat düzenine ilişkin bazı sınırlayıcı ifadeler de yer almıştır. Dolayısıyla Yeni Ahit, kadına ontolojik⁴³ ve ruhsal bir değer atfederken, erken Hristiyan topluluklarının pratik düzeni içinde hiyerarşik sınırlar tamamen ortadan kalkmamıştır.⁴⁴

Pavlus Metinleri Bağlamında Kadınlar ile İlgili Uygulama

⁴³ Kadının varlığını kabul eden bir anlayış ile değerlendirme. Felsefi bir kavramdır.

⁴⁴ İNCİL: Galatyalılar 3:28; Yuhanna 4; Luka 8:1-3; Matta 28:1-10; 1. Korintliler 14:34-35; Efesliler 5:22-25.

Yeni Ahit'te özellikle 1. Korintliler 14:34–35 ve 1. Timoteos 2:11–12 pasajlarında kadınların cemaat içinde susması, sessiz kalması veya öğretici konumda bulunmaması gerektiğine dair ifadeler yer verilmiş olduğu görülmektedir. Bununla beraber aynı literatürde kadınların dua ettiği, peygamberlik ettiği ve ev kiliselerinde aktif görev aldığı da belirtilmiştir. Bu durum, metinlerde yer alan sınırlayıcı ifadelerin tüm kadınları kapsayan mutlak yasaklar olarak kabul edilemeyeceği, ancak belirli cemaat düzenlemelerinde bu tür uygulamalar olabileceğine dair yorumlar olduğu açıklanmıştır. Kadınların, Katolik, Anglikan ve Ortodoks kiliselerindeki üç yüksek ruhban derecesinin ilk basamağı olan diyakonluk rütbesine eriştikleri belirtilmiştir. Diğer iki rütbe ise sırasıyla papazlık (vaizlik) ve piskoposluktur. Erken dönem Hristiyan topluluklarında kadınların diyakonluk⁴⁵ (*yardımcılık*) ve hizmet alanında görev aldığına dair tarihsel veriler kamu alanındaki varlıklarını işaret etmektedir.

Hristiyanlıkta Metinler Bağlamında Şekillenmiş Kadın ve Haklar

Roma coğrafyasında MS 1. yüzyıldan itibaren şekillenen Hristiyanlıkta kadın konusundaki düzeni kısaca açıklamak gerekirse:

1. Kadın, erken Hristiyan metinlerinde ahlaki ve ruhsal özne olarak kabul edilmiştir. İncillerde kadınların **iman eden, tanıklık eden ve İsa'nın çevresinde aktif rol alan** kişiler olarak yer aldığı görülmektedir. Ancak bu konum, **hukuki eşitlik anlamında**, sistematik bir düzenleme **içermemektedir**. Kadın, ruhsal değer bakımından dışlanmamış; fakat toplumsal yapı içinde mevcut ataerkil düzen devam etmiştir.

2. Mülkiyet hakkı bakımından Hristiyanlık Roma hukuk sistemi içinde geliştiği için kadınların ekonomik statüsü doğrudan **dini metinlerle değil**, dönemin **hukuk düzeniyle** belirlenmiştir. İlk Hristiyan topluluklarında bazı kadınların evlerini cemaat toplantı mekânı olarak kullandıkları ve ekonomik destek sağladıkları bilinmektedir. Ancak bu durum genel ve eşitlikçi bir ekonomik düzen anlamına gelmemektedir.

3. Miras konusunda Hristiyanlık, Roma hukuk geleneği içinde yer almış olarak, dini metinlerde **kadın lehine** veya aleyhine ayrıntılı **miras düzenlemeleri yapılmamıştır**. Ruhsal eşitlik vurgusu bulunsa da miras paylaşımı esas olarak mevcut hukuk sistemine bağlı kalmıştır.

4. Evlilik, erken Hristiyanlıkta **kutsal bir birliktelik** olarak değerlendirilmiştir. Karşılıklı sadakat ve tek eşlilik vurgulanmıştır. Bununla birlikte **aile yapısı ataerkil** çerçevede kalmış, kadının aile içindeki konumu **kocanın otoritesiyle**

⁴⁵ Katolik, Anglikan ve Ortodoks kiliselerindeki üç yüksek ruhban derecesinin ilk basamağı olan diyakonluk (yardımcılık) demektir. Diğer rütbeler papazlık (vaizlik), ve piskoposluktur. rütbesini haiz kişidir.

birlikte ele alınmıştır. **Kadının rızası** meselesi metinlerde açık ve sistematik biçimde **düzenlenmemiştir**.

5. Boşanma konusunda **İncillerde** boşanmaya **sınırlayıcı** yaklaşım görülmektedir. Özellikle zina dışında boşanmaya izin verilmediği ifade edilmektedir. Bu durum teorik olarak erkeğin tek taraflı boşanma pratiğini de sınırlandırmıştır. Ancak uygulamada kadın ve erkek arasında tam eşit bir boşanma rejimi oluştuğunu söylemek güçtür.

6. Kamusal ve kurumsal alanda kadın, ilk Hristiyan topluluklarında kadınların diyakonluk ve hizmet görevlerinde yer aldığına dair işaretler bulunmakla birlikte, resmi öğretici ve episkopal otorite zamanla erkekler lehine görevler olarak kurumsallaşmıştır. Kadının kilise içindeki konumu tarihsel süreçte mezheplere göre farklılıklar göstermiştir. Her üç mezhepte de kadınların rahibe sıfatı ile Manastırlarda görev yapmaları gibi uygulamalar gelişmiştir. Rahibe adı verilen kadınlar genelde Manastırların eğitim merkezi olması nedeni ile de ekonomik

açıdan güçsüz ailelerin kız evlatlarını verdiği dini mekanlar olarak, kadının hayatının dini hizmete ve din kültürünün öğrenmesine tahsis edilmesi şeklindeki uygulama olarak, katı kuralları olan manastırlarda dünya nimetlerinden mahrum olarak yaşamanın seçilmiş olmasıdır. Kadınların bu görevi seçmeleri bir açıdan Manastırlarda hizmet yapılmasına ihtiyaç olması nedeniyledir.

7. Hristiyanlığın teolojik temeli, insanın Tanrı önünde ruhsal eşitliği kabul edilmiştir. “Mesih’te ne erkek ne kadın vardır” şeklindeki ifadesi, kadın ve erkeğin kurtuluş bakımından eşitliğini vurgulamaktadır. Ancak bu ruhsal eşitlik, sosyal ve siyasal eşitlik anlamına otomatik olarak dönüşmemiştir.

8. Genel olarak açıklamak gerekirse, Hristiyanlık, kadınları tamamen dışlayan bir yapı kurmamıştır. Özellikle erken dönemde iman ve tanıklık bağlamında kadınlara görünürlük sağlamıştır. Bununla birlikte aile düzeni ve kurumsal kilise yapısı büyük ölçüde ataerkil özellik taşımış olduğu inkâr edilemeyecektir. Kadınlar siyasal ve yönetsel temsil hakları açısından çok sınırlı hakları olarak dinsel görevlerde bazı hakları olmuştur.

SONUÇ

Hristiyanlıkta kadının konumu sadece kutsal metinler ile sınırlı olarak değerlendirilebilecek yapıda değildir.

Orta Çağ’da kadın daha çok aile ve ahlâk alanında tanımlanırken, modern dönemde reform hareketleri ve teolojik olarak yeniden açılımlar ile eşitlikçi bir kısım yorumların güç kazandığı görülmektedir. Ancak bu yorumlar kadın konusunda kesin bir norm üretilmesinden ziyade metinler ile yorumlar arasındaki

farkın tarihsel açıdan değerlendirmesi niteliğinde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kadın konusu, Hristiyanlıkta yalnızca teoloji içinde yer alan bir konu olmayıp, aynı zamanda sosyolojik ve kurumsal bir tartışmanın odağı haline gelmiştir. İncil metinleri arasındaki farklı vurguların varlığını, Hristiyanlığın ilk dönem metinlerinde ruhsal eşitlik bulunduğu halde , kurumsallaşmanın gerçekleşmesi ile kilise yapısında kamusal dini otoritenin erkekler tarafından temsil edilmeye başladığı görülür.

Diğer bir durum ise, kadınların tanıklık rolü ve İsa ile bireysel ilişkisinin öne çıktığı şeklindeki anlatıların , giderek cemaat düzeni ve hiyerarşik yapının esas alınmasına doğru evrilmesi sonucu, **Pavlus'un mektupları** ile arasında yorum farklılıkları doğurmasıdır. Bu metinsel çeşitlilik, tarih boyunca farklı teolojik yorumların önünü açmış olmakla beraber, çağa uyum mu yoksa Hristiyanlık inancının ortaya çıkışından itibaren diğer dinlere nazaran çok farklı bir yapıda olması nedeni ile mi gerçekleştiği konusu ayrı olarak, mezhepler arasında belirgin farklılıkların olduğunu belirtmek ile yetinilmektedir.

Bu bağlamda, Katolik ve Ortodoks gelenekte ruhbanlık erkeklerle sınırlandırılmışken, birçok Protestan mezhebi, kadınların dinî liderlik görevlerini üstlenmesine imkân tanımıştır. Modern dönemde ise özellikle feminist teoloji çalışmaları bağlamında, metinlerin tarihsel bağlam içinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğinin savunulduğu eşitlikçi yorumlar oluşmuştur.⁴⁶

Dolayısıyla Hristiyanlıkta kadın meselesi, sadece metinde ne söylendiği değil, hangi metnin nasıl yorumlandığı ve hangi mezhebin hangi geleneği sürdürdüğü ile şekillenmiş çok dinamik bir tartışma alanı olarak incelenmesi dahi çok zor bir alandır.

Bu konudaki aktarımlar, İncil metinlerine ve erken dönem kaynaklara sadık kalınarak yapılmıştır. Teologların sonraki yüzyıllarda geliştirdiği doktrinel yorumlar, farklı mezheplerin kurumsal uygulamaları ve devlet yapıları içinde ortaya çıkan ritüel değişiklikleri bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Amaç, tarihsel metin ile sonraki kurumsal yorum katmanlarını birbirinden ayırarak, metnin kendi iç bütünlüğü içinde değerlendirme yapmak olmuştur.

⁴⁶**Fiorenza Elisabeth Schüssler:**In Memory of Her, <https://www.penguinrandomhouse.com/books/176077/in-memory-of-her-by-elisabeth-schussler-fiorenza/>; Daly Mary: Beyond God the Father: <https://scholar.google.com/scholar?q=Beyond+God+the+Father+Daly>. Bu çalışmalar ile kadın açısından metinlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği çağın gereklerinin esas alınarak vurgulanması ile ilgilidir.

C. İSLAMİYET KADIN VE HAKLAR

Bu bölümde İslami anlayış içinde kadın konusu ve hakları anlatılacak ancak İslami sürece geçmeden önceki Türk ve Arap toplumlarındaki inanış ve haklar konusunda da bilgi verilmeye çalışılacak ancak İslamiyet'in evrilmesinin başlaması ile günümüzde İslamiyet'in geldiği nokta konusundaki açıklamalara yer verilmeyecektir. Bu evrilme konusunun ayrı bir sistematikte ve toplumlardaki sosyolojik değişimler ile birlikte ve bunları etkileyen devlet yönetim modelleri dahil açıklanması gerektiği görüşündeyiz. Asya Kıtasındaki Türk Devletlerindeki yönetim biçiminde de kadın konusunun yer alması sebebi ile dönemdeki devlet yönetim biçimi ve niteliği hakkında kısa bilgi vererek kadının konumuna odaklanmak istedik.

1. GENEL OLARAK İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMLARI

Baştan belirtelim ki, Türk devlet geleneği otoriter bir gelenek yapısında değildir, Erken dönemde sadece koşullu bir egemenlik anlayışı vardır. **KUT** siyasi iktidarın ilahi kaynağı olarak açıklansa da, veya KUT⁴⁷ kavramı ile ifade edilenin tanrısal kökenli bir yetki olarak betimlenmesi , burada ifade edilen ilahi bir krallığın sunulması anlamında değildir.

Gök Tanrının sadece devlet yönetme hakkı verdiği ve bu hakkın manevi bir enerji olduğu düşünülür. KUT insan tarafından kazanılan bir yönetim hakkı değildir. Tanrının seçmesi ile yönetenin belirlendiği bir inanış vardır. Hanedan veya aile içinde dolaşan yetki olarak açıklanmakta ise de bu yetki otomatik olarak kazanılan bir yetki değildir. Her doğan kişinin mutlaka KUTLU olarak betimlenmesi diye bir kural yoktur. KUT olabilmek başarılı olma şartına bağlıdır. Başarısız yöneticinin görevden alınması meşru sayılmıştır. KUT Türk devletleri açısından çok önemlidir.

⁴⁷ **KUT** kelimesi tamamen Türkçe kökenli bir kelimedir. **Kutsal güç-talih-bereket** olarak betimlenmektedir. Türkçe'de Kutlu olsun-Kutlamak-Kutsal-Kudret kelimeleri KUT tan türemiştir. Uygurca, Kırkızca, Kazakça ve Yakutça'da Kut kelimesi vardır bazılarında GUT olarak telaffuz edilmiştir. Türk'lerde KUT kavramı aynı zamanda RUH kavramı ile bağlantılı olarak betimlenmiştir. İnsandaki yaşam gücü-beden ruhu-nefes ruhu , bu bağlamda KUT kavramının sadece devlet siyaset ile ilişkili olarak değil aynı zamanda kozmolojik bir kavram olduğu ve teolojik bir kavram olmadığı da belirtilmiştir. **Kafesoğlu İbrahim**: Türk Millî Kültürü, <https://www.scribd.com/doc/63978018/Turk-Milli-Kulturu-PROF-DR-%C4%B0brahim-Kafeso%C4%9Flu>

KUT yönetme yetkisi, ekonomik refah dağıtımı ve hukuk düzeni anlamında kullanılmış olup, devletin temelini oluşturan bir sözcüktür.

Türklerde devlet tanrının düzeni olarak düşünülmüştür. Hükümdar ise sadece bu düzenin koruyucusu olarak kabul görmüştür. Hükümdar, halkı koruyamaz ve yönetimin gereklerini yerine getiremezse meşruiyetini kaybeder , bunun anlamı KUT unu kaybetmiş demektir. Kutunu kaybeden bir hükümdara karşı toplumun isyan etmesi de meşru sayılmıştır. Aynı dönemlerde Avrupa kıtasındaki devlet sisteminde krala isyan etmek Tanrı'ya isyan etmek olarak algılanmıştır. Ancak Kral halka karşı sorumlu tutulmamıştır. Türkler ile Batı arasındaki önemli fark dikkat çekicidir. Gerek sorumluluk açısından ve gerekse hükümdar, kral veya Han hiçbir zaman Tanrı seviyesinde kabul görmemiştir.

Hükümdarın başarısız olması karşısında halk bu yetkiyi geri alabilmektedir. Hükümdarın meşruiyetinin Tanrıdan geldiğinin açıklanmış olması, bu yetkinin adalet ve başarı şartına bağlı olmasını ortadan kaldırmamaktadır.

Türk siyaset düşüncesinde hükümdarın yetkileri mutlak bir egemenlik olarak kabul görmemiştir. Bu sistemi demokrasi olarak nitelemek de yerinde olacaktır. Yunan devlet sistemi açısından demokrasi kavramı DEMOS-KRATOS kelimelerinden oluşmuştur. Bu kavramların ifade ettiği de HALK ve İKTİDAR olduğundan DEMOSKRATOS ile KUT aynı anlamı ifade etmektedir.

Osmanlı da, Türklerdeki bu devlet sistemindeki hükümdar ve yetki konusu evrilmiş olarak soya ve sürekli olma anlayışına dönüşmüştür. İslam'daki halifelik meşruiyeti ile devleti yönetme yetkisinin batıdaki anlayışa evrildiğini görmekteyiz.

Asya kıtasında tek tip bir inanç sistemi hiç olmamıştır. Çin havzasında **Konfüçyüsçülük** ve **Taoizm**, Hindistan'da **Brahmanizm** ve erken **Budizm**, İran coğrafyasında **Zerdüştlük**, Sibirya ve Altay çevresinde ise farklı **animist-totemik** gelenekler eş zamanlı olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Hun çağındaki Orta Asya, “**tek bir dinin egemen olduğu**” bir alan değil, bozkır Gök-Tanrı merkezli inanç sistemi ve çevre medeniyetlerindeki yerleşik metinli dinlerle yan yana bulunduğu çok katmanlı bir dinsel coğrafyanın dinlerinden bir tanesidir.

Gök Tanrı inancının kökeni ise arkeolojik ve antropolojik olarak **MÖ 2000'lere kadar uzanan bozkır animist-gök tanrı kültürüne dayanmaktadır**. Hun inancı kronolojik açıdan en **eskiye giden geleneklerden biridir**, fakat yazılı kaynaklarda daha geç yer almıştır.

İslamiyet kabul edinceye kadar Türk topluluklarında hâkim olmuş inanç sistemi, Hunlardan Göktürklere ve sonra da bozkır devletlerine kadar süreklilik gösteren **Tengri merkezli Gök-Tanrı** inancıdır.

Bu inançta Gök Tengri en yüce varlık **TEK VARLIK** olarak kabul edilir. Yer-su ruhları, atalar kültü ve kam (şaman) aracılığıyla yürütülen ritüeller önemli yer tutmuştur. Göktürkler (6.–8. yy.) döneminde de bu inanç devlet ideolojisi niteliğindedir. Orhun Yazıtlarında “**Üze Kök Tengri**” ifadesi bunun açık kanıtıdır. Ancak Türklerin tarih boyunca geniş coğrafyalara yayılması nedeniyle tek bir dinî yapı oluşmamış, farklı bölgelerde başka dinlerle temas ve bunlardan etkilenme süreçleri de yaşanmıştır. Özellikle Uygurlar döneminde Maniheizm (8. yy.), ardından Budizm ve yer yer Nasturi Hristiyanlık etkili olmuştur. Hazarlar arasında Musevilik, Batı Türklerinde ise İran etkisiyle sınırlı Zerdüşti unsurlar görülmüştür. Buna rağmen İslamiyet’in 8–10 yüzyıllarda yaygın kabulüne kadar Türk dünyasında ana ve en yaygın inanç çizgisi, Tengrici bozkır kozmolojisi sürmüştür.

İslamiyet’i Türkler arasında ilk kabul eden topluluk, genel kabul gören tarihsel verilere göre **Karluklar** ve onları izleyen **Karahanlı Türkleridir**.

İslam’ın ortaya çıkışı MS 610–632 (Hz. Muhammed dönemi) arasında gerçekleşmiş olup, Türklerle ilk temaslar daha çok Emevî-Abbâsî dönemindeki Orta Asya fetihleri sırasında, özellikle **MS 7. yüzyılın ortalarından itibaren** başlamıştır. Ancak bu temaslar başlangıçta kitlesel bir din değişimi yaratmamış, daha çok askerî ve ticari ilişkiler düzeyinde kalmıştır.

Türkler arasında İslamiyet’in ilk **devlet düzeyinde ve kalıcı kabulü**, Karahanlı hükümdarı **Satuk Buğra Han’ın yaklaşık MS 940–960 yılları arasında Müslüman olmasıyla** gerçekleşmiştir. Bu olay, Türk tarihindeki dönüm noktası sayılır. Bundan önce ise 8. yüzyılda Talas Savaşı (751) sonrasında Karluk çevrelerinde yavaş yavaş bireysel ve sınırlı Müslümanlaşma görülmüştür.

Asya’da Türk dünyasında İslamiyet’in gerçek ve kalıcı yayılmasını MS. **8–10. yüzyıllar arasında** gerçekleştiğini görmekteyiz. Ancak **İslam’ın Orta Asya’ya yayılması tek tip bir süreç içinde gelişmemiştir. Gerek askerî çatışma ve hem de uzun vadeli barışçıl dönüşüm birlikte yaşanmıştır.**

Türklerin İslamiyet ile temas ve kabul süreci ani bir dönüşüm şeklinde değil, birkaç yüzyıla yayılan aşamalı bir tarihsel gelişim içinde gerçekleşmiştir. MS 751 yılında gerçekleşen **Talas Savaşı**, Çin etkisinin zayıflaması ve İslam dünyasıyla temasın artması bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak bu tarihten sonra dahi İslamiyet’in yayılması uzun süre bireysel ve sınırlı kabul düzeyinde ilerlemiştir. Nitekim MS 9. yüzyılda Karluk çevrelerinde ilk

Müslümanlaşma örnekleri görülmeye başlanmış, Türkler arasında İslamiyet'in devlet düzeyinde ve kalıcı biçimde kabulü ise MS 10. yüzyıl ortalarında Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın Müslüman olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişme, Türk tarihindeki ilk büyük Müslüman Türk devletinin ortaya çıkışını ifade etmektedir.

MS 751 Talas Savaşı, Abbâsîler ile Çin Tang İmparatorluğu arasında Orta Asya ve İpek Yolu hâkimiyeti için yapılmış olup, başlangıçta Karluk Türkleri Çin ordusunun yanında yer almışken, savaş sırasında taraf değiştirerek Abbâsîlerin safına geçmiştir. Bu durum savaşın sonucunu belirleyen en kritik gelişme olmuştur. Karluk Türklerinin savaş sırasında Abbâsîlerin tarafına geçmesiyle Çin'in bölgeden çekilmesine ve sonuçta İslam'ın etkisinin artması gerçekleşmiştir.

Türk dünyasının batı ve orta kesimlerinde İslamiyet artık devlet dini hâline gelmiş, Karahanlılar, ardından Gazneliler ve Selçuklular ile Türkler İslam medeniyetinin askerî ve siyasî taşıyıcı gücü durumuna yükselmiştir. Buna karşılık Doğu Türkistan ve iç Asya'daki Uygur toplulukları ise aynı dönemde hâlâ Budist ve kısmen Maniheizt inançlarını sürdürmekte olup, Türk dünyasında dinî birlik henüz oluşmamış durumdadır.

7.-8. yüzyıllarda Arap fetihleri sırasında Orta Asya'da yaşanan çatışmaların temel nedeni din değil, **siyasi egemenlik mücadelesidir**. Göktürk mirası Türk beylikleri-İran kökenli yerel hanedanlar, Çin Tang etkisi vardı. Arap orduları bu bölgeleri fethederken doğal olarak savaşlar yaşanmıştır. Bu durum, aynı dönemde Bizans veya Sasani savaşlarından farklı değildir.

Hint-İran coğrafyasındaki dini geleneklerde, kadının statüsü daha çok aile içi sorumluluk ve kutsal düzenin korunması çerçevesinde tanımlanmış olmakla birlikte, miras, evlilik ve mülkiyet alanlarında tamamen dışlanmış bir konumdan söz edilmemektedir. Bu nedenle İslamiyet öncesi Asya'nın büyük bölümünde kadının toplumsal rolü, yerleşik patriyarkal medeniyetlere kıyasla daha görünür ve işlevsel bir karakter taşımakta, özellikle bozkır kültüründe kadın, toplumsal düzenin pasif unsuru değil, doğrudan kurucu aktörlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Çin ve Orhun kaynaklarında hatunların siyasal temsil yetkisine sahip oldukları, devlet işlerinde kağanla birlikte anıldıkları görülür.

İslamiyet'in yaygın kabulüne kadar, yani yaklaşık MS 10. yüzyıla kadar Türk devletlerinde belirgin biçimde kadının aktif statüsü devam etmiş yerleşik Asya toplumlarında ise bu konum çok daha erken dönemlerde sınırlandırılmaya başlamıştır.

Asya coğrafyasıyla sınırlı olarak konuya baktığımızda, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra kadının toplumsal konumu ani ve köklü bir kopuş yaşamamış, ancak göçebe bozkır geleneğinden yerleşik İslam şehir düzenine geçişle birlikte İslamiyet'in etkisi ile kadının kamusal görünürlüğü giderek daralmıştır.

Bozkır döneminde hatunların devlet yönetimine katılması, mülkiyet ve temsil yetkisine sahip olması gibi uygulamalar İslam sonrası dönemde tamamen ortadan kalkmamış, özellikle Karahanlı ve erken Selçuklu çevrelerinde hanedan kadınlarının siyasî nüfuzu bir süre daha sürmüştür. Bununla birlikte şehirleşmenin artması, İslam hukukunun yerleşik aile düzenini esas alması ve İran-İslam bürokratik kültürünün etkisiyle kadının rolü zamanla daha çok aile, miras ve sosyal statü alanlarıyla sınırlı hale gelmiş, böylece bozkır toplumunda görülen doğrudan kamusal ve siyasal etkinlik yerini daha dolaylı ve temsilî bir konuma bırakmıştır.

II. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMLARINDA KADIN

Kadının sosyal durumu hakkında açıklamalara gelince belirtmek gerekir ki, İslamiyet öncesi Asya coğrafyasında, Çin havzası dışında kalan bozkır ve Hint-İran kültür çevrelerinde, kadının toplumsal konumu genel olarak aile, mülkiyet ve sosyal hayata katılım bakımından güçlü bir nitelik göstermiştir. Özellikle Orta Asya bozkır toplumlarında kadın, yalnızca aile içinde değil, ekonomik üretimde,

göç organizasyonunda ve kimi durumlarda siyasî temsil düzeyinde etkin roller üstlenmiş bir birey olarak, hükümdar eşleri "**hatun**" unvanıyla devlet yönetimine katılmışlar, elçileri kabul etmiş ve mülkiyet hakkına sahip olarak bu yapının en belirgin figürü olmuşlardır.

Türk toplumlarında kadın güçlü sosyal ve ekonomik açıdan konumu olan, mülkiyet hakkının sadece erkekte olmadığı bir düzen içinde yaşamıştır.

Türk toplumunda kadın evlilik akdinde pasif bir öge olmamıştır. Hukuki kişiliği olan bir taraf olarak kabul görmüştür. İncelenen kaynaklarda kadının evlenebilmesi , şartlara göre boşanabilmesi mümkündür. Evlilik kurumu tek taraflı erkek egemenliğine hasredilmiş bir konu değildir.

Kadının üretim de etkin olduğu ve ekonomik düzen içinde önemli bir yerinin bulunduğu, hayvan sürüleri ve göçebe düzeninde tüm taşınabilir mallar üzerinde fiili tasarruf sahibi olduğu belirtilmektedir.

Bu durum, mülkiyet ve aile hukuku alanında kadının tamamen bağımlı bir konumda olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda eski Türk toplumunda evlilik, sadece erkek egemenliğindeki bir hak değil, iki taraflı ve aileler arası sözleşme

niteliği taşıyan bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Kadın da bu yapının hukuki öznesi olarak toplumda yerini almıştır.

Kadının evlenmesinde KALIN⁴⁸ adı verilen bir sistem uygulanmaktadır. Damadın ailesi tarafından gelinin ailesine verilen BAŞLIK BEDELİ olarak tanımlanan bir uygulamadır. Kalın aileler arasında sosyal dengeyi sağlamak açısından gelinin ailesine verilen mal, hayvan veya ekonomik değeri olan bir kıymet olup, evlilik akdinin unsuru olarak uygulaması olan bir işlemdir. Bu uygulama İslam'daki Mehir uygulamasından tamamen farklıdır.

Eski Türk toplumunda kadın görece güçlü sosyal ve ekonomik konuma sahip, evlilik ilişkisinin iki aile arasında kurulan bir birlik olarak görülmesi ve özellikle de mülkiyet hakkının sadece erkek üzerinden tanımlanmaması, kadın ve erkeğin eşitliğinin esas olması nedenleri ile mehir benzeri bireysel bir evlilik bedeli kurumunun olmamasını açıklayan nedenler olarak değerlendirilir.

III .TARİHİ SÜREÇTE İSLAMİYET

İslamiyet'ten önce MS 6. yüzyıl Arabistan'ında hâkim inanç sistemi, kabile temelli çoktanrılı (putperest) bir yapıdadır. Her kabilenin kendine ait koruyucu tanrıları bulunmakta ve bu tanrılar genellikle taş, ağaç veya sembolik putlar şeklinde temsil edilmekteydi. Mekke'deki Kâbe de bu farklı kabile putlarının bir arada bulunduğu ortak kutsal merkez niteliğindeydi. Bu inanç yapısı içinde doğa güçlerine saygı, atalar kültü ve bazı totemik unsurlar yer almakla birlikte, Arap yarımadasındaki toplum tamamen homojen bir yapıda değildir. Özellikle ticaret yolları üzerindeki şehirlerde Yahudi ve Hristiyan topluluklar birlikte var olmuşlardır. Ayrıca putperestliği reddetmiş, Hanif adı verilmiş bir toplulukta tek Tanrı inancına sahip olarak aynı coğrafyada yaşamıştır. Bu nedenle Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı dönemde Arabistan, kabile putperestliğinin egemen olduğu, ancak farklı tek tanrılı etkilerin de görüldüğü, çok katmanlı bir dini yapı sergilenmekteydi.

Kadın konusunda günümüz yazılı kaynakların bilimselliği tereddütlü olduğunu bilerek, İslamiyet'ten önce Arap Yarımadasında kadınların toplumsal ve hukuki konumunun, merkezi bir devlet yapısı olmadığı ve hukuk düzeninin yokluğu

⁴⁸ **Kalın**, Türklerde evlilik sözleşmesi ile kurulan aile birliğinde erkek ailesinin gelin ailesine ve onların mülkiyetine verdiği ekonomi değeri olan bir bedeldir. Kafesoğlu İbrahim: Türk Millî Kültürü, İstanbul 1983, Aile başlığı altında eski Türk evlilikleri hukuku anlatılmıştır.

nedeni ile büyük ölçüde **kabile örfü** , **soy ilişkileri** ve **güç dengeleri** odaklı olarak belirtmek gerekir.

Bağımsız bir özne olarak görülmemekte olan kadının miras hakkına sahip olmadığı sadece soyun devamı için gerekli bir unsur olarak görülen varlıktır. Kız çocuklarının diri diri gömülmesi uygulaması da her kabiledede olmasa da uygulanan bir yöntem olarak kabul görmüştür. Kadın hiçbir güvencesi olmayan bir varlıktır.

Arap toplumu ortak ETNİK kimlik çerçevesinde değerlendirilse dahi, Arabistan'ın çeşitli yörelerinde soy, lehçe , ekonomik faaliyetler ve yaşam tarzı açısından önemli farklılıkların bulunduğu, siyasi ve toplumsal örgütlenmenin KABİLE REİSLERİ tarafından yerel nitelikte düzenlendiği, bu nedenle bir birliğin olmadığını belirtmek gerekir.

Kısaca İslamiyet'in ortaya çıkması ile topluluklarda gerçekleşen sosyal değişiklikleri inceleyelim.

1. İSLAMİYETİN ORTAYA ÇIKMASI VE ÇEŞİTLİ TOPLUMLARDA KABUL GÖRMESİ İLE SOSYOLOJİK DEĞİŞİM

İslamiyet, MS 7. yüzyıl başlarında Arabistan'daki kabile çatışmalarını, sosyal eşitsizlikleri ve hukuksuzluğu düzenlemek amacıyla güçlü ahlâkî ve toplumsal kurallar getiren bir reform hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte “**Allah**” kavramı yeni bir tanrı adı olarak yaratılmamıştır. Arap toplumunda zaten bilinen yüce yaratıcı Tanrı anlayışı, putperest araçlar reddedilerek tek ve mutlak ilah olarak yeniden tanımlanmıştır. Böylece İslam, mevcut tevhit arayışını kurumsallaştırarak hem sosyal düzeni sağlayan hem de tek Tanrı inancını merkezine alan bir dinî-toplumsal sistem haline gelmiştir.⁴⁹

İslam'dan önce Arap toplumunda putperestlik yaygın olmakla birlikte, bu durum **tam anlamıyla “tek Tanrıdan kopuk” bir inanç sistemi olarak kabul edilemez**”. Arap putperestliği ile bozkır Tengrici inancı, en üstte tek bir yüce yaratıcı fikrinin varlığı ve insanların günlük ibadette bu varlığa araçlar yoluyla yönelmesi bakımından yapısal benzerlik göstermektedir.

MS 6.–7. yüzyıl Arabistan'ında insanlar göklerin ve evrenin yaratıcısı olarak “**Allah**” adlı yüce bir Tanrı'nın varlığını biliyor ve kabul ediyordu; ancak

⁴⁹ Gündüz Ş:a.g.e.,s. 74 vd.

günlük ibadetlerinde bu yüce varlığa doğrudan yönelmek yerine, onu temsil ettiğine inanılan putları aracı olarak kullanıyorlardı. Putlar tanrı değil, daha çok kabilelerin koruyucu ruhları, kutsal sembolleri veya Allah'a yakınlaştırıcı araçlar olarak görülmüştür.

Bu nedenle dönemin inanç yapısı, tam bir ateizm ya da tanrısızlık değil, **yüce bir yaratıcı Tanrı fikrinin, çok sayıda aracı kutsal varlıkla çevrelendiği henoteist (tek yüce tanrılı ama aracılı) bir sistem** niteliğindedir.

Arapça olan Allah sözcüğü İslam'dan önce de vardır. Kökeni **el-ilâh** ifadesine dayanır. Bu kavram **“tek ilah / en yüce tanrı”** anlamına gelmektedir. İslamiyet'ten önce Arap toplumundaki putperest inançta **Allah** adı göklerin ve dünyanın yaratıcısı olarak esasen kabul edilmiş ve en üst Tanrıyı betimlemek için kullanılmıştır. Ancak insanlar bu yüce tanrıya doğrudan değil, putlar aracılığıyla ulaşılacağına inandıkları için putperest nitelenmesi yapılmaktadır. İslam öncesi Araplar Allah'ı evrenin yaratıcısı olarak biliyor, fakat ona doğrudan değil, putları aracı kabul ederek ibadet ediyorlardı.

Bu nedenle İslam ile oluşturulan dini yenilik **“Allah”** adını ortaya koymak şeklinde nitelenemez. Allah kavramı zaten bilinen yüce Tanrı anlayışıdır. İslamiyet ile aracısız ve mutlak tek ilah inancı şeklinde kesin biçimde yeniden tanımlama şeklinde olarak doktrindeki İslamiyet'i yorumlayabiliriz.

İslam öncesi Arabistan'daki inanç yapısı, bozkır **Şamanî-Tengrici** gelenek arasında **yapısal bir benzerlik** bulunmamaktadır. Bu benzerlik özellikle **yüce tanrı** ve **aracılar** modelinde görülmektedir. Her iki inanç dünyasında da en üstte evreni yaratan ve doğrudan günlük ibadetin konusu olmayan bir yüce varlık (Tengri / Allah) bulunmakta, insanların günlük pratikte yöneldiği ise bu yüce varlığa yakın kabul edilen ruhlara, putlara veya araçlara olmaktadır.

Bu nedenle dinler tarihçileri bu tür sistemleri tam anlamıyla çoktanrıcılık değil, **henoteist veya aracılı tek tanrıcılık** biçimleri olarak tanımlamaktadır.

Asya topraklarında, Hun veya Ak Hun olarak nitelenen topluluk inancı, Asya'da en eskiye giden geleneklerden biridir, MÖ 2000 lere kadar gitmektedir. Hunların inancı Orta Asya bozkır dünyasındaki inanç sistemleri, Hunlar'la ilişkilendirilen erken Türk topluluklarının inanç sisteminin tek bir kurumsal DİN olarak nitelenmesi doğru bir tesbit olmamaktadır. Kozmolojik ritüel temelli bir inançlar bütünü olarak inanç gelişmiştir. Bu inanç sistemi **ŞAMANİZM** ve **Tengricilik** diğer deyişle **GÖK TANRICILIK İNANCI** olarak merkezinde Gök Tanrısı **TENGRİ YER -SU** ruhları, **ATA KÜLTÜ VE DOĞA** varlıklarının kutsallığı yer

almıştır. ⁵⁰Bu nitelikteki bir topluluğun İslami inancı tercih etmesi İslami inancı yakın vi işlevsel bulma nedeni ile açıklanabilir.

2. TÜRKLERİN İSLAMA ETKİLERİ

Türklerin İslam'ı kabulüyle dindeki inanç esasları değişmemiş, ancak devlet yapısı, askerî organizasyon, yönetim anlayışı ve sınır dışına yayılma açısından, Türk siyasi geleneğinin etkisiyle köklü biçimde etkili değişiklikler oluşmuştur.

Türkler İslamiyet'i tercih etmese idi, İslam büyük olasılıkla Arap-İran coğrafyasıyla sınırlı olarak ve daha ziyade şehirler ile sınırlı, ticaretle uğraşan, ulemaların güçlendiği merkezler şeklinde bir medeniyet olarak kalırdı. Çünkü MS.9. yüzyıldan sonra Arapların çevreye yayılma imkanları yok olmaya , Abbasîler ise askerî bakımdan zayıflamaya ve İslam dünyası bölgesel hanedanlıklar halinde parçalanmaya başlamıştır. Bu koşullarda Türklerin sağladığı profesyonel askerî güç, merkezî devlet geleneği ve sınırların genişletilebilmesi ideolojisi, İslam'ın Anadolu, Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya yayılmasını sağlamıştır. Nitekim modern tarihçilikte de yaygın kabul edilmiş görüşler gereği, Türkler İslam'a katılmasa idi bu dinin bölgesel bir inanç sistemi olarak kalmaya mahkûm olduğu yolundadır.

Özetlersek Türklerin İslam'ın yaygınlaşmasının sağlanması dışında başkaca, İslam inancının aynı zamanda bir devlet yönetme sistemini de içermesi nedeni ile, etkileri çok daha fazla olmuştur.

Türklerin İslamiyet'e girmesi ile merkezî devlet modeli ortaya çıkmıştır. Saray, bürokrasisi, ordu kurumsallaşması, hükümdarlık, KUT benzeri ilahi meşruiyet kazanması sağlanmıştır. İslam devleti Arap KABİLE devleti olmaktan çıkıp

⁵⁰ En geç **MÖ 3. yüzyılda** Tengri inancının Hunlarda mevcut olduğu kesin olarak bilinmektedir. Antik Asya kıtasında tek tip bir dinî yapı bulunmamakta olup, farklı medeniyet havzalarına ait inanç sistemleri eş zamanlı biçimde varlığını sürdürmekteydi. Hindistan'da kökleri MÖ yaklaşık 1500'lere uzanan Vedik-Brahmanik gelenek, Çin havzasında MÖ 6.-5. yüzyıllarda şekillenen Konfüçyüsçü ve Taoist düşünce, MÖ 5. yüzyılda ortaya çıkan Budizm ve İran coğrafyasında gelişen Zerdüşti inanç sistemi bu çok katmanlı dinsel ortamın başlıca unsurlarını oluşturmaktadır. Buna karşılık Orta Asya bozkır dünyasında Hunlarla ilişkilendirilen inanç sistemi, belirli bir tarihte kurulmuş kurumsal bir din olmayıp, kökleri en az MÖ II. binyıla kadar uzanan gök-tanrı merkezli, animist ve atalar kültüne dayalı eski bir bozkır kozmolojisinin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Hun inancının başlangıcı için kesin bir kuruluş tarihi vermek mümkün değildir; ancak Çin kronikleri ve arkeolojik bulgular, Tengri merkezli bu inanç sisteminin en geç MÖ III. yüzyılda Hun siyasal yapısı içinde mevcut olduğunu açık biçimde göstermektedir. Dolayısıyla Hun çağındaki Orta Asya, tek bir dinin egemen olduğu bir alan değil, bozkırın gök-tanrı merkezli inanç geleneği ile çevre yerleşik medeniyetlerin metinli dinlerinin yan yana bulunduğu çok katmanlı bir dinsel coğrafya görünümünü sunmaktadır. **en az 3.000 yıllık bir geçmişe dayanan bir inanç geleneği**" ifadesi kullanılabilir. Çünkü arkeolojik bulgular (Altay-Sayan ve Andronovo kültürleri, MÖ yaklaşık 2000'ler) gök-tanrı, atalar kültü ve doğa ruhları temelli animist inançların Hunlardan çok önce bozkır dünyasında mevcut olduğunu göstermektedir. Hunlar ise bu çok eski kozmolojik geleneğin MÖ 3. yüzyıldan itibaren tarihsel kaynaklarda adı geçen ilk büyük siyasi temsilcileri durumundadır. Hunların inancı olarak bilinen Tengri merkezli bozkır inanç sistemi, Hunlarla başlayan bir din olmayıp, kökleri arkeolojik veriler ışığında MÖ yaklaşık 2000'lere kadar uzanan, en az üç bin yıllık bir gök-tanrı ve doğa-ruhları geleneğinin Hunlar döneminde tarih sahnesine ilk kez devlet düzeyinde yansıyan biçimidir.

imparatorluk modeline dönüşmüştür. Bu dönüşüm Abbasîlerin son döneminde başlamış, Selçuklularla zirveye çıkmış, Osmanlı ile olgunlaşmıştır.

Güçlü merkezi otoritenin oluşması, adalet sisteminde gelişme ve hükümdarın halkı koruma görevinin olması, sultanlık kurumunun ortaya çıkması ve siyasetnamelerin yazılması, devlet ve halk arasındaki ilişkinin sistemleşmesi ki, bununu ilk örneğini Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig eserinde görmekteyiz. Türkler gelmeden önce Arap orduları kabile birlikleri halinde iken, Türkler sonrası profesyonel süvari orduları ile İslam'ın yayılması ve sınırların korunması amacıyla GAZA ideolojisi olarak adlandırılan kutsal savaşlar ile sınır fetih sistemlerinin gelişmesi, İslam tasavvuf anlayışında değişim gibi birçok nitelikler gerçekleşmiştir, Türk ilkeleri sebebi ile İslam daha halkçı ve daha sosyal bir karakter kazanmıştır. **Ahmet Yesevi** geleneği bu dönüşümün anahtarıdır.⁵¹ Netice olarak Türk töresi, Türk algısı, Türk ilkeleri İslam'ın evrensel bir imparatorluk medeniyetine dönüşmesini mümkün kılmıştır.

Türklerin neden İslam'ı güçlü biçimde benimsediklerinin temel nedenlerini de belirtmek istersek, başta Tengri inancı ile benzerliği olması etkili olmuştur.

İslam inancının ilk dönemlerindeki felsefesi bağlamında bozkır toplumunun siyasal yapısına, siyasi ve savaşçı karakterine göçebe toplumu niteliklerine ve tek tanrı inancı ile büyük ölçüde uyum içinde olduğu görülmektedir. Türkler için İslamiyet yabancı bir din niteliğinde algılanmamıştır. Pratik açıdan gerek yönetim ve gerekse ibadette bir düzenleyici niteliği sebebi ile Tengri inancına uygun olmuş ve bir düzen sağlamıştır. Örnek vermek gerekirse, kavimlerin üstünde bir yapıda olması etnik kökene dayanmaması, eşitlik esasının olması ve ganimet paylaşımındaki eşitlik sistemi Türk toplumu tarafından uygun bulunmuştur.

Bazı kitaplarda geçen Arapların Türkleri İslamlaştırmak için büyük katliamlar gerçekleştirdikleri açıklamaları, İslam seferlerinin, yerel isyanların bastırılması, vergi tahsilatı için vaki zorlamalar ve toprakları fethetmek amacı ile yapılmış askeri seferler olarak uygulanmış olması sebebi ile, şiddet niteliğinde Türklerin İslamlaştırılması katliamları olarak nitelenmesi yanlış olmaktadır.

Başka deyişle Türklerin hedef alınarak gerçekleştirilmiş olmayıp devlet genişletme ideolojisine uygun olarak klasik fetih şiddeti olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

⁵¹ Bu felsefe, sevgi varlık hakkında düşünme, vicdanlara saygılı olma, hoşgörü yolunu izleme, ahlâkın ilkelerine uyuma ve yardımlaşma gibi temel esasları içermektedir. Böylece yapıcı bir düşünce sistemi izlediği için Ahmet Yesevî, Balkanlardan Çin'e kadar Türk lük âlemini etkilemiştir.

Esasen Türk boylarının ve Asya'daki Türk devletlerinin veya topluluklarının İslamiyet'e geçişi 200 yıllık bir sosyal ilişkiler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu ilişkiler gerek ticaret sebebi ile gerekse Sufi dervişlerin felsefelerinin etkileri nedeni ile açıklanabilir. Diğer bir neden olarak, Abbasi ordusunda Türk askerlerinin görev almış olmasının da İslamiyet'in etkisinde kalarak İslam dininin tercih edildiği belirtilebilir. Birçok eserde önce gerçekleşmiş fetihlerde kıyımların olması hariç daha sonra, Türklerin İslamlaşması gönüllü ve faydalı görülmesi ve siyasi ittifaklar sebebi ile olmuştur. Daha sonra da Türkler marifeti ile İslam'ın Orta Asya'ya Anadolu'ya Balkanlara batıya taşındığını görmekteyiz.

3. İSLAMDA KADIN VE HAKLAR

İslamiyet'in ilk ortaya çıktığı dönemlerde kadın, sistematik bir biçimde ahlaki ve hukuki bir özne olarak tanımlanmıştır. Kuran'da kadın ve erkek açısından inanç ve sorumluluklar açısından bir fark gözetilmemiştir. Kuran'da cinsiyet temelli bir ayırım yapılmamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, İslam öncesi Arap toplumu yapısı açısından çok önemli bir değişim söz konusu olmuştur.

Kabile temelli ve ataerkil yapıda olan Arap topluluklarında KADINI bağımsız bir öge olarak düşünmek yanlış olacaktır. Kadının evlilik, boşanma, gibi konularda bireysel iradesi bulunmamaktadır. Bu nedenle tüm kadının kişiliğini ve bedenini ilgilendiren bu konular, aile ve kabile tarafından belirlenmiş ve kadın verilen kararlara uymak zorunda bırakılan bir birey olarak yaşamını sürdürmek zorunda kalandır. Miras açısından da kadının bir hakkı bulunmamaktadır.

Evlilik erkeğin tek taraflı iradesi ile kurulduğu anlaşılmaktadır. Aynen Yahudi toplumundaki kurallar gibi kadının koruyucu bir sistem içinde kabile himayesinde olması gibi bir uygulama gerçekleşmiştir. Kız çocuklarının diri diri gömülmesine ilişkin uygulamanın⁵² ise, Arap toplumunda tüm kabilelerde yaygın olmadığı bu bağlamda zorunlu bir gelenek olarak kabul edilmediği açıklanmıştır.

Belirtmek gerekir ki, Mekke gibi ticaret merkezlerinde servet sahibi kişiler açısından kız çocuklarının diri diri gömülmesine ilişkin böyle bir uygulama olmamıştır.⁵³ Arap toplumunda tüm kabilelerde yaygın olmadığı için bu bağlamda zorunlu bir gelenek olarak kabul edilmediğini belirtmek gerekir. Bazı kabilelerde görülen bu uygulama kadının güvenceden yoksun olduğunu ortaya koymaktadır.

Kız çocuklarının diri diri gömülmesi nedenlerini dini gerekçelere bağlamak mümkün görülmemektedir.

52 Ateş Süleyman :İslam'da Kadın Hakları, İstanbul ; Crone Patricia: Meccan Trade and the Rise of Islam 1977.

53 Ibid.

Diri diri gömmede baş nedenler olarak, ataerkil soy sistemi açısından soyun devamında erkek çocuk önemli olduğu için doğan çok sayıdaki kız çocuklarının bu şekilde öldürülme uygulaması yapılmıştır. Kız çocukları soy taşıyıcısı olarak kabul görmemektedir. Böylece kadının değersiz olduğu sonucu çıkarmak mümkündür. Kabileler arasında büyük ölçüde ekonomik nedenler ile geçim kaynaklarının sınırlı olması dışıl varlıkların üretim gücüne katkı sağlamadığı ve savaşta asker olarak kullanılamayacağı, buna karşılık korunması gereken bir yük olarak görülmesi, özellikle de kıtlık dönemlerinde bu algının daha da güçlendiği görüldüğünden bunun sebebinin toplumsal nedenler olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

İslamiyet ile esasen bu diri diri gömme konusu kesin olarak yasaklanmıştır. Kız çocuklarının öldürülmesi ahlaki ve vicdani bir suç olarak kabul edilmiştir. Bu yasaklama sadece hukuki bir düzenleme olmamış aynı zamanda kız çocukları dolayısıyla kadın bireyler açısından toplumsal algıda bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Değersizlik nitelimesinde değişiklik niteliğinde dönüşüm olmuştur.

Diğer önemli bir neden Arap kabilelerinin sürekli gerek kendi aralarında ve gerekse sınırlarda çatışma ve baskın tehditleri altında olduklarından, kadınların esir düşmesi durumunda namus ve kabile onuru açısından böyle bir korkunun varlığı kız çocuklarını potansiyel riskli olarak algılaması nedeni ile de diri diri gömme fiillerinin gerçekleşmiş olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Ancak İslamiyet öncesi Mekke gibi ticaret merkezi olan yerlerde , ticaret ile uğraşan ve servet sahibi kadınların kabileler içinde varlığının yaygın olduğu da belirtmek gerekir. Bu kadınlar saygın bir konumda toplumda yaşamış olduklarından, bu durum Arabistan da kadınların hakları ve sosyal durumları açısından homojen bir yapının bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İslamiyet'ten önceki kadın konusundaki uygulamanın dini inanış ile ilgili olmadığını, tamamen sosyolojik toplumsal bir olay olarak nitelenmesi gerektiği görüşünü güçlendirmektedir.

İslam'ın ortaya çıktığı 7. yüzyıl Arap toplumunda kadınların hukuki konumuna ilişkin bazı temel düzenlemeler doğrudan Kur'an ayetleriyle yapılmıştır.

Kadınlar ile ilgili hükümleri ve uygulamayı iki döneme ayırarak incelemek gerekmektedir. Zira Hz. Muhammed 'in tebliğ yılları ile , savaş dönemleri ve vefatına kadar olan dönem ile , Hz. Muhammed'in vefatından sonraki dönemde farklılıklar bulunmaktadır.

Erken ve tebliğ dönemlerinde, **kadın hukuki özne niteliğinde** olarak tanımlanmış olup, birçok haklarda **mehir, evlilik, rıza, boşanma** süreçlerinde

güvenceleri bulunmaktadır. Bu uygulamalar Arap toplumu açısından gelişmiş niteliktedir. Kadın toplumsal ve dini hayatta görünür niteliktedir. Hz. Muhammed'in, ölümüne kadar olan dönemde savaşlarda erkeklerin ölmesi ve toplumsal değişim nedenleri ile kadının korunması adına sosyal tedbir niteliğinde çok eşlilik kurumu oluşmuştur. Ancak kadının hukuki özne olma statüsü devam etmektedir. Ancak giderek toplum kabileleşme eğilimine everilmeye başlamıştır. Bu da kadının toplumsal alandaki durumunun daralmasına neden olmuştur.

İslam toplumunun devletleşmesi Hz. Muhammed'in vefatı sonrası, toplumsal yapıda hızla değişime uğramıştır. Fetihler ile topluma İslam olmayan unsurların katılımı ve Emevi ve Abbasi dönemlerinde İslam toplumunun İslami esasları siyasallaştırma yönünde devlet kuralları haline getirerek iktidar niteliğine büründürmüş olması ile Hz. Muhammed dönemi ilkelerinden sapmalar gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönemde, kadının kamusal alandan çekilmesi, harem ve selamlık kültürünün oluşması, örtünmenin katılaşması, kadının aile içine hapsedilmesi gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Tüm bu yapılanmaların, Hz. Muhammed'in vahiy ve tebliğ dönemi kuralları ile ilgisi bulunmamaktadır. Tamamen siyasi, kültürel ve idari tercihle sonucu yaratılmış uygulamalardır. Böylece kadın hakları Kuran metnin de dururken uygulamada daraltılmıştır.

İslamiyet'te Kuranda Kadınlara Tanınmış Haklar Nelerdir:

1. Miras hakkı tanınmış, evlilikte rıza ilkesi vurgulanmış , kadına verilecek MEHİR⁵⁴ üzerinde kadına tasarruf yetkisi verilmiştir.

Miras hakkı en açık bir örnek olarak Nisâ suresinde 4,7, 11 ve 12,19,176 da kadınların mirastan pay alması ve Mehir konusunu açıkça hükme bağlanmıştır. Evlilikte rıza ve Mehir hakkının veya miras hakkının kadından zorla alınmasının helal olmadığı, kadından, kocanın vermiş olduğu şeylerin bir kısmını çarpıp

⁵⁴ **Mehir**, mihr İslâm hukukunda **erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para, mal veya menfaat** hediyesidir. Mehir, kadının mal varlığına dâhil olur ve üzerinde dilediği tasarrufta bulunabilir. Ehl-i Sünnet'in ameldeki dört mezhebinde de kabul edilmiştir. Mehir, evliliğin bir neticesi olarak kocanın, genellikle kadının evlenme sırasında belirlediği bir şeyi, kadına armağan etmesidir. Mehir senedi imzalanmışsa vadesi nedir bakılır ve evlenme anında ya da devamında ya da evliliğin sona ermesi halinde kadına verilmesi zorunludur. İslam'daki mehir doğrudan kadının şahsi mülkiyetine geçen ve onun ekonomik güvencesi sayılan bir haktır. Bu yönüyle Türklerde uygulanan **kalından** ayrılır.

götürmesinin ve onları bu konuda sıkıştırmanın helal olmadığı Kuran'daki ayetlerde belirlenmiştir.

Çocuklar açısından temel ilkeler:

Miras paylaşımı açısından, erkek çocuğun payı, kız çocuğun payının **iki katı** olarak belirtilmiştir. Eğer sadece tek kız çocuk varsa ve erkek çocuk yoksa , kız çocuk mirasın yarısını alır. Birden fazla kız çocuk varsa ve erkek çocuk yoksa toplamda mirasın üçte ikisini kız çocuklar paylaşırlar. Erkek çocuk ve kız çocuk birlikte ise erkek iki, kız bir oranında pay alacağı belirtilmiştir.

Anne ve baba açısından, ölen kişinin çocuğu varsa anneye altıda bir, babaya da altıda bir düşer. Çocuk yoksa ve mirasçı sadece anne veya baba ise anne üçte bir alır, baba kalanı alır. Kardeşler varsa annenin payı altıda bire inmektedir.

Eşler açısından birbirlerine mirasçılık hakları açısından, erkeğin ölmesi halinde ve çocuk yoksa eş (kadın) mirasın dörtte birini almaktadır. Eğer çocuk varsa anne sekizde birini alır. Kadın ölür ve çocuk yoksa koca mirasın yarısını alır, çocuk varsa dörtte birini alır.

Kardeşlerin mirasçı olması durumunda ise, başka deyişle müteveffanın anne-baba ve çocuğu olmadığı takdirde, Nisâ 176'daki hüküm, bir kız kardeş varsa mirasın yarısını alacağı, kız kardeş ölmüş ve çocuğu yok ise erkek kardeş mirasın tamamını almaktadır. Eğer ölenin iki kız kardeşi varsa, terekenin üçte ikisi onların

olacaktır. Eğer kardeşler erkek kadın karışık ise, bu durumda ,erkek kardeşe, iki kız kardeşe verilen payı kadar pay verileceği açıklanmıştır. Mirastaki paylaşımında ölenin borçları ödendikten sonra miras paylaşımı yapılacağı hükmü bulunmaktadır.

2. Boşanma ve Kadının boşanma sürecindeki hakları, kadının korunmasına ilişkin hükümler, Bakara suresinde yer almıştır. Bakara 229. ayette boşanmanın iyilikle olması ve onlara verilen bir şeyin geri alınmaması gerektiği belirtilmiştir. Bakara suresinde ayrıca boşanma halinde **iddet sürelerine de yer verilmiştir.** (231 vd) Talak suresi Nafaka verme konusunda, iddet süresinde veya hamilelik varsa bu sürelerde erkeğe bakma yükümlülüğünün düzenlendiği maddelerdir. Bakara 6 ayette erkeğin imkanları nisbetinde boşanma halinde de barındırma konusunda ve nafaka verme konusunda hüküm bulunmaktadır.

3. Hukuki ve ahlaki sorumluluk bakımından kadın ve erkeğin birlikte zikredildiği Ahzâb suresi 35 ayette ahlak konusunda ödül ve affediş yer almıştır. Bu ayette birçok nitelikten bahis olunmuştur. Namaz kılmak, oruç tutmak, itaat etmek özü sözü bir olmak, ırz ve iffetlerini korumak gibi, sıralanan nitelikler, modern felsefi anlamda bir **ahlak teorisi** olarak nitelenemeyecektir. Ancak , iman, ibadet ve

toplumsal bir takım fiil ve davranışlar birlikte tanımlandırılarak ve İslam'a emredici nitelikte tebliğ edilmiş kurallardır. Ayette yer alan iman, doğruluk, sabır, sadaka, iffet gibi vasıflar klasik İslam düşüncesinde ahlaki fazilet olarak kabul edilir. Namaz ve oruç gibi İslam'daki ibadetler de bireyin iç disiplinini ve sorumluluk bilincini pekiştiren uygulamalar olarak, ahlak nitelemesi içinde yer verilmiştir. Bu nedenle söz konusu ayette ahlak, sadece karakter özellikleri değil, inanç ve davranışın birlikte oluşturduğu bir kulluk bilinci içinde değerlendirilmiş ve Ayette zikredilen ilahî mükâfat vurgusu bu emredici kuralların AHİRET boyutunda bir mükâfat olduğunu belirtmektedir. Başka deyişle tüm bu niteliklere sahip olmak diğer dünyada mükâfatlandırılacaktır. Bu ayette kadın ve erkek farkının bulunmadığını da belirtmek gerekir.

4. Kadın açısından inanç ve ibadet konusunda eşitlik esası bulunmaktadır. Tevbe suresindeki 71 ve devamındaki ayetler, inanç ve ibadet alanında eşit sorumluluğu ortaya koyar. Kadın ve erkeğin birbirine dost olduğu ve birbirlerinin iyiliğinin emredildiği belirtilmiştir. Namaz kılarlar zekât verirler, itaat ederler çeklindeki açıklamalar ve cennet vadi yer almıştır.

5. Kadının tanıklığı ile ilgili hüküm Bakara suresinin 282. Ayetinde belirtilmiştir. Bu ayet, yazılı borç akitleri bağlamında iki erkek şahit bulunmadığı takdirde bir erkek ve **iki kadının** şahitlik yapabileceğini ve biri unutursa diğerinin hatırlatacağının belirtildiği bir hükümdür. Bu hüküm mali konular açısından getirilmiştir. Ayetteki ifade genel ve her alana uygulanacak mutlak bir şahitlik hükmü şeklinde yorumlanamayacak niteliktedir.

Diğer bir tanıklık konusu zina sebebiyle ilgili olup, Nur suresinin 4. Ayetinde , dört şahit şartı zikredilmiş ve cinsiyet ayırımı yapılmamıştır. **liân**⁵⁵(karşılıklı yeminleşme) durumunda ise Nur suresinin 6–9 ayetleri de bu yemin ile ilgilidir.

Kadının beyanı erkeğinkiyle eşdeğer şekilde düzenlenmiştir. Bu nedenle Kur'an metni, kadın tanıklığını, tek tip ve mutlak biçimde **yarım sayan** genel bir hüküm

⁵⁵ **Lian** karşılıklı yemin verme demek olup, İslam hukukunda kadının zina ile itham edilmesinde kocası ile karşılıklı yeminleşmesini ifade eden bir terimdir. NUR SURESİ 6-9 ayetleri meali aşağıdaki gibidir. • Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayan kimselerin her birinin şahitliği, doğru söyleyenlerden olduğuna dair Allah adına dört defa yemin etmesiyle olur.

Ayet 6- Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

Ayet 7-Kadının cezayı kendisinden uzaklaştırması ise, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair Allah adına dört defa yemin etmesiyle olur.

Ayet 8-Beşinci defa da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesidir.

Ayet 9-Beşinci defa da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesidir.

koyamamıştır. Bu konudaki yemin teatilerini belirli bir düzenleme ve yemin muhtevası ile ele almıştır.

Bu düzenlemeler, özellikle miras, evlilik akdi ve mülkiyet alanında kadın lehine açık normatif çerçeve oluşturmuştur.

6. İslam'da kadının din hizmeti yapması gibi bir zorunluluğu da bulunmamaktadır. Böyle bir görev verilmemiştir. Ancak dini öğrenme ve öğretme konusunda da yasaklayıcı bir hüküm yoktur.

Hz. Muhammet döneminde kadınların **hadis rivayet** ettiği ve **fetva verdiği** ,dini meselelerde soru sorup cevap aldığı belirtilmektedir. Ancak kadın imamlık, kadılık gibi ve kamusal alanda dini görevleri üstlenmesi klasik fıkhıta sınırlanmıştır. Bu sınırlama Kuran da değil sonraki yorumlarda belirtilmiştir.⁵⁶ Kadın sosyal alanda erkekler ile birlikte dir. Esasen Ahzap suresi 35 ayette kadın ve erkeğin her konuda birlikte sorumlu olduklarını düzenlemiştir.

7. İslam'da kadının çalışma hakkı konusunda Kur'an'da bir yasak yer almamıştır. Nisa 32'de "erkekler kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır diye bir açıklama ardır.⁵⁷ Bu ayet ile kadının

ekonomik kazancı meşru kabul edilmiştir. Bu pay konusu, diğer eşe pay verilmesi anlamında değildir . Belirtilen nasip PAY, kadınlar erkeklerin sahip olduğu bazı avantajları kıskanmasın, erkekler de kadınların sahip olduğu bazı imkânları kıskanmasın herkes kendi emeğinin karşılığını alsın açıklamasıdır. Nisâ 32 de ki ifade, bireyin kendi kazancı ve emeğinin karşılığı olarak kullanılmıştır, Ayet, kadın ve erkeğin ekonomik özne olarak kabul edildiğini ve herkesin kendi kazancından sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Kadının mülkiyet hakkı açıkça tanınmıştır (Nisa7 ayet).

O dönemdeki patriyarkal yapıya rağmen kadının kazancının kendisini olması ilkesi son derece çağdaş bir hükümdür. Hz. Muhammed'in ilk eşi Hatice'nin tüccar olması esasen bu konuda tarihsel bir örnektir. Bu durum sadece Mekke veya zengin kadınlara özgü bir istisna olarak olmayıp, genel bir hukuki imkân olarak anlaşılmalıdır. Bununla birlikte uygulama, farklı dönem ve coğrafyalarda toplumsal örfe göre değişmiş ve şehir kültürlerinde kadınların kamusal ekonomik görünürlüğü zaman zaman daralmıştır.

⁵⁶ Muhammed Hamidullah: İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul Hz Ayşe'nin fetva verdiği ile ilgili açıklamalar.

⁵⁷ Bu cümlede sanki kadın kazancından bir pay erkeğe erkek kazancından kadına bir pay verecekmiş gibi bir anlam çıkmakta ise de Arapça ve Türkçe çeviride Arapça kelimelerin birkaç anlamı içermesi nedeni ile burada karışıklık varmış gibi görünmekte ise de anlamı, Kadın çalışırsa kazancı kendisine aittir. Erkek çalışırsa kazancı kendisine aittir. Bu ayet, kadının ekonomik kazancının erkeğe ait olmadığını ilan eder. O dönemin patriyarkal yapısı düşünülürse bu önemlidir.

8. Kadınların **seyahat** etmeleri ile ilgili Kuran'da açık bir yasaklama bulunmamaktadır. Ancak hadis literatüründe kadının mahremsiz⁵⁸ uzun yolculuk yapmaması gerektiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler güvenlik bağlamında yorumlanmış olup, ancak fıkhî mezheplerde farklı şekillerde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Modern dönemde birçok İslam hukukçusu, güvenlik şartlarının değişmesi nedeniyle bu hüküm güvenlik ile ilgili olarak değerlendirilmiştir.

9. İslamiyet'te **4 eşe kadar erkeklerin evlenmesi** konusundaki ilkelerin neler olduğunu ve İkinci eş meselesinin Kur'an'da Nisa 3 ayetiyle nasıl düzenlendiğini inceleyelim.

Ayet, savaş sonrası yetim kızların korunması bağlamında birden fazla evliliğe en fazla dört kadın ile evlenmeye izin vermektedir. Ancak adalet şartı da açıkça konulmuştur. Ayette, adalet sağlayamayacaksanız bir tane ile yetinin hükmü yer almıştır. Çok eşlilik aslında İslam'la başlamış bir uygulama değildir. İslamiyet öncesi Arap toplumunda esasen çok evlilik uygulanmaktadır. Kur'an bu uygulamayı sınırsızlıktan çıkararak, sayı ve adalet şartı ile bir sınırlama getirmiştir. Tarihsel olarak çok eşlilik Hz. Muhammed döneminde mevcut olup, ancak sonraki toplumlarda sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak yaygınlık

derecesi değişmiştir. Sosyolojik açıdan kadınların bu uygulama nedeni ile düşünce ve tavırları hakkında Kuran'da bir açıklama bulunmamaktadır.

10. İslamiyet ile kadınların giyim konusunda Kuran'da nasıl bir uygulama getirilmiş olduğu da önemli alanlardan biridir.

İslam'la birlikte **kadının giyimine** dair doğrudan Kur'an'da iki temel ayet vardır. Kuran'da Nur Suresi 31' ayette, kadınların "**ziynetlerini açığa vurmamaları**" ve başörtülerini (khimâr) yakalarının üzerine örtmeleri istenir. Ahzâb Suresi 59' ayette, örtünme ve mahremiyet ilkesi düzenlenmiştir.

Bu ayette yüzün örtülmesi ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Fıkah taki ifadeler ile Kuran hükmü arasında görüş ayrılığı söz konusu olmuştur. Ayet, "**cilbâb**"larını⁵⁹ üzerlerine almalarını, böylece tanınip incitilmemeleri belirtilir.

⁵⁸ NAMAHEM İslam'da kadın için Baba, kayın baba, erkek kardeş, erkek sütkardeş, erkek evlat, üvey erkek evlat, erkek ve kız kardeşinin erkek çocukları (yeğenler), amca, dayı, kızının kocası (damat). Nikâh devam ettiği sürece kocasının amca ve dayıları olarak tanımlanmıştır. Seyahat ederken bunlardan birinin olması gerektiği belirtilmiştir.

⁵⁹ **Cilbab** vücudun üst kısmına kadınların Arabistan'da sokakta giydikleri entari ve/veya büyük eşarp gibi örtüye verilen addır. Bazı yerlerde çarşaf olarak da geçmektedir. Ancak kara çarşaftan farklı bir entaridir.

Bu ayetler belirli bir kumaş türü ya da renk tarif etmemiştir. Temel vurgu örtünme, mahremiyet ve toplumsal güvenlidir.

İslam öncesi Arabistan'da örtünme tamamen bilinmeyen bir uygulama değildir. Ancak Kuran, bunu normatif bir çerçeveye bağlamıştır.

Daha sonraki dönemlerde bu hükümler farklı coğrafyalarda örf ve kültüre göre çeşitli biçimlerde uygulanmıştır.

Eski Türk toplumlarında (İslam öncesi Orta Asya'da) kadınların giyimine ilişkin dinî bir örtünme hükmü yoktur. Çin yıllıkları, Orhun yazıtları ve arkeolojik buluntular kadınların erkeklere benzer şekilde kaftan, pantolon, çizme ve başlık kullandığını göstermektedir. Göçebe hayatın gereği olarak kıyafet işlevseldir. At binmeye ve dış mekân yaşamına uygundur. Kadınların tamamen tecrit edilmiş ya da yüzü örtülü biçimde yaşadığına dair bir kanıt yoktur. Dolayısıyla Orta Asya Türk kültüründe kadın giyimi, ahlaki-dinî bir zorunluluktan ziyade iklim, savaşçı kültür ve göçebe yaşam tarzına göre şekillenmiştir.

Kuran örtünmeye dair bir çerçeve getirmiş, fakat hiçbir şekilde belirli kültürel bir model dayatmamıştır.

Kuran'da Nur Suresi 31 ayette geçen **ziynet** (zînah) kelimesi klasik tefsirlerde farklı şekillerde açıklanmıştır. Erken tefsirciler, ziynetin hem **takı ve süs eşyası** (küpe, kolye, bilezik gibi mücevherler) hem de bu süslerin bulunduğu **beden bölgeleri** anlamına gelebileceğini belirtmişlerdir.⁶⁰

Ziynetin, kadının süs olarak taktığı şeylerin hem görünmemesi ve hem de takıldığı bölgenin görünmemesi şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Eller ve yüzün açık olabileceği belirtilmiştir. Başın örtülmesi konusunda ise **Khimâr** kelimesi ile ifade edilen, örtünün göğüs açıklığını kapatacak şekilde yakaların üzerine indirilmesinden bahsedilmiştir. Burada örtülmesi istenen göğüs çizgisinin kapatılmasıdır.

Gerek İslamiyet'ten önce, gerek İslamiyet'in uygulandığı dönemlerde kadın giysileri açısından iklim nedeni ile de daha serbest giyinebilmekte oldukları anlaşılmaktadır. Kaç göç olayının olmadığı bir dönem olarak İslami inanış ile Arap kadınlarının başörtüsünü arkaya atarak boyun ve göğüs kısmını açık bırakma uygulamasında bir düzeltme yapılmak istenmiştir. **Cilbâb** adı verilen bir dış elbise veya üst örtü anlamında dışarlık giysi, Ahzâb suresi 59' ayette, bunun dışarı çıkarken üzerlerine alınması tavsiye edilmiştir.

⁶⁰ al-Tabari ve Ibn Kathir

Klasik âlimler burada belirli bir model, uzunluk ya da biçim standardı koymamış, temel ilke olarak, beden hatlarını ve ziynet unsurlarını teşhir etmeyecek bir örtünme şeklinde değerlendirmiştir. Elbisenin yere kadar sürünmesi gibi bir hüküm Kuran metninde yer almamış, bu tür ayrıntılar daha çok sonraki kültürel yorumların ürünüdür.

Diğer bir konuya da açıklık getirelim , Arabistan'ın çöl olması ve kum fırtınaları nedeni ile yüz gözün başın kapatılması gibi bir uygulama iklim nedeni ile gerekli bulunmaktadır.⁶¹ Bu örtünme dini nitelikte olmayıp fiziki şartlar nedeni ile gerçekleşmiş ancak daha sonraları Arabistan'daki her uygulama İslamiyet kuralları olarak diğer İslamiyet'i kabul etmiş ülkeler de de uygulamaya sokulmuştur. Oysa çöl iklimi nedeni ile yüz baş örtülmesi hiçbir şekilde dini nitelikte olmamıştır. Bu şekilde baş kapama işlemi kadın ve erkek açısından aynı biçimdedir. Bu konuda hiçbir fıkıh eseri de bulunmamaktadır. Aşırı örtünmenin ahlak ile de ilişkilendirilmesi çağdaş bir açıklama olarak kabul edilemez.

Esasen, klasik mezheplerin çoğunda, eller ve yüz avretten sayılmamış, yani kapatılması zorunlu kabul edilmemiştir. Peçe takmak, bazı bölgelerde geleneksel uygulama olmuş, ancak dinen farz olduğuna dair Kuranda açık bir hüküm bulunmamaktadır.

İklimsel ve kültürel açıklaması olan örtünmenin aşırılığa kaçmasının ayrımcılık teşkil edeceği düşüncesi ile, **Fransa'da** laiklik çerçevesinde kamusal alanın dinî sembollerden arındırılması gerektiği şeklindeki ilke nedeni ile 2004'te yasalaşmış hükümler bağlamında devlet okullarında açık dini sembollerin kullanılması yasaklanmıştır.

Bu yasaklar **başörtüsü, türban, büyük haç ve kipah** vs. olarak belirlenmiştir. Yasağın hukuki gerekçesi olarak, devletin kamusal eğitim alanında dini görünürlüğe taraf olmaması gerektiği, öğrenciler arasında dini sembollerin ayrıştırma oluşturabileceği, kamu düzeni ve eşitliğin korunması adına sembol teşkil eden nitelikte giyim ve kuşamın laikliğe aykırı olduğu, belirtilmiştir. Din özgürlüğünün mutlak olmadığı, devletlerin takdir hakkı bulunduğu, laik düzenin ve kamu düzenini korunması amacı ile mutlak din özgürlüğünün olmadığı kabulünün meşru olduğu açıklanmıştır.

⁶¹ **Ahmed Leila:** Women and Gender in Islam 1992, Ahmed, örtünmenin İslam'la başlamadığını, Bizans, Sasani ve erken Yakın Doğu aristokratik kültürlerinde de bulunduğunu ve tarihsel olarak sınıfsal/kültürel bir pratik olduğunu açıklamıştır; **Fatima Mernissi:** The Veil and the Male Elite 1991.Mernissi, örtünme uygulamasının siyasal ve tarihsel bağlam içinde şekillendiğini, metinsel yorumdan ziyade toplumsal pratiklerle geliştiğini savunmaktadır; **Rahman Fazlur:** Major Themes of the Qur'an 1980, Kuran'daki örtünme ayetlerinin bağlamsal olduğunu ve örtünmenin tarihsel formunun değişebilir olduğunu belirtir. Temel. amacın ahlaki ve mahremiyet ile ilgili olduğunu, kültürel bu formun değişebilir olduğunu açıklamıştır.

Aynı şekilde **İngiltere’de** din özgürlüğü konusu gündeme gelmiş olup, daha esnek bir model uygulaması yoluna gidilmiştir. Fransa gibi kamu okulları bağlamında genel bir yasak getirilmemiş, okullarda bazı düzenlemeler yapılmış, bazı kurumlarda üniforma çerçevesinde sınırlamalar getirilmiştir.

Aşırı kapanmanın dini olmadığı ve bu uygulamanın laik düzene aykırı olduğunu ve ayrı bir proje amacı taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Açıklamak gerekir ki, Kuran’da aşırı kapanma ile ilgili bir dayanak bulunmamaktadır. Bu konuda açıklamalar yapan teologlar mevcuttur.⁶² Aslında Kuran ile kültür veya normlar ile uygulama arasındaki farkın , laiklik perspektifinde Anayasal nitelik gereği çözümlenmesi devlet niteliği ile ilgilidir. Dolayısıyla aşırı kapanma dinî zorunluluktur şeklinde tek ve tartışmasız bir İslami görüş yoktur. Aksine, birçok çağdaş âlim bunu kültürel yorum olarak değerlendirmektedir.

Nitekim, Avrupa hukukunda başörtüsü meselesi dinî bir hüküm tartışmasından ziyade, laik devletin tarafsızlığı ve kamu düzeni ilkeleri çerçevesinde ele alınmış olup, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi devletlere bu konuda takdir yetkisi tanımaktadır. Ancak Avrupa insan hakları yaklaşımı, yüzün tamamen kapatılmasının kamu güvenliği, kamusal iletişim ve laik düzen gerekçesiyle sınırlanabileceğini de kabul etmiştir. Burada ifade edelim ki din özgürlüğü insan hakları bağlamında mutlak nitelikte kabul edilmemektedir. Özgürlüğün varmış gibi görünmesi toplum toleransı ile ilgili olarak gerçekleşmektedir.

4 .İSLAMDAKİ MEZHEPLER AÇISINDAN KADIN HAKLARI

Sünni mezheplerin oluşması ile **fıkıh merkezli** kadın ağırlıklı birçok uygulamada sınırlamalar getirilmiştir. Kadının kamusal alandaki varlığı sınırlanmış ve denetim altına alınmıştır. Bu yaklaşım İslam’ın ilk dönemlerindeki esnek toplum yapısından daraltıcı bir karaktere dönüştürülmüş ve erkek egemen hukuk yorumları oluşmuştur.

Sünnî İslam hukukunda kadınların hukuki statüsü mezhepler arasında temel ilkeler bakımından ortak olmakla birlikte, bazı uygulama alanlarında farklılıklar göstermektedir.

Sünnî mezhepler arasında kadın hakları bakımından temel ayırım, nikâh akdinde velinin zorunluluğu ve boşanma usulü konularında ortaya çıkmaktadır.

⁶² Fazlur Rahman, Muhammed Abduh, Leila Ahmed

Hanefî mezhebi, bu başlıkta görece daha geniş bir ehliyet tanırken, **Şafîî** ve **Hanbelî** ekollerinde veli şartı katı biçimde korunmuştur.

-**Hanefî mezhebi**, ergin ve akıllı bir kadının, sosyal denklik şartı sağlandığı takdirde velisiz olarak evlenebilmesini mümkün görmesi bakımından diğer mezheplerden ayrılır; bu yaklaşım, kadının hukuki ehliyetini daha geniş yorumlayan bir çerçeveye dayanır.

-**Şafîî ve Hanbelî** mezheplerinde ise nikâh akdinde velinin varlığı zorunlu kabul edilmekte, velisiz yapılan evlilik geçersiz sayılmaktadır.

-**Malikî mezhebinde** de veli şartı korunmakla birlikte, boşanma süreçlerinde kadının maruz kaldığı zarar, nafakanın sağlanmaması ya da kötü muamele gibi durumlarda mahkeme yoluyla fesih imkânının daha belirgin şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Boşanma konusunda dört mezhepte de talak esasen erkeğin yetkisinde kabul edilmekle birlikte, kadının belirli şartlar altında **Hul**⁶³ yoluyla ayrılma talebinde bulunabileceği kabul edilmektedir. Şahitlik meselesinde ise mali konularda iki kadının bir erkeğe denk sayılması genel yaklaşım olmakla birlikte, klasik yorumlarda ceza hukukunda kadın şahitliğinin sınırlandırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, kadının mülkiyet hakkı ve mal edinme ehliyeti dört mezhepte de açık biçimde tanınmıştır. Dolayısıyla mezhepler arasındaki temel ayırım,

kadının temel haklarının varlığı değil, bu hakların kullanım biçimi ve usulüne ilişkindir.

-**Alevî Mezhebinde** kadın erkek birlikte cemaat olarak ibadet edebilen bir yapıdadır. Topluluğun eşit parçasıdır hukuki bir öznedir. Kesin bir kadın erkek ayırımı bulunmamaktadır. Kadın ve erkek birlikteliği, eşitlik söz konusudur.

Kadın toplumun aktif bir öznesidir. Bu nitelik Asya Türk toplumlarının geleneği olarak devam ettirilmesidir.

Hadis literatürü bağlamında ise iki yönlü bir tablo sunulmuştur. Bir yandan kadınlara iyi muamele, eğitim hakkı ve dini sorumluluklarda eşitlik vurgulayan rivayetler bulunmakta, diğer yandan şahitlik, yönetim ve kamusal alan gibi konularda sınırlayıcı yorumlara dayanak yapılan rivayetler de mevcuttur.

⁶³ **Hul yolu İslam'da boşanma kurumunda düzenlenmiş** bir boşanma yöntemidir. Boşanma hakkının kocada olması nedeni ile isterse kadına boşanma hakkı vermektedir. **HUL ise , kadın tarafından veya üçüncü** kişi tarafından kocaya beden ödenmesi sureti ile boşanmanın sağlanması yöntemidir.

Özellikle “kadının akıl ve din bakımından eksikliği” şeklinde aktarılan rivayette, klasik fıkhıtan farklı olarak kadının şahitliği ve kamusal rolü konusunda daraltıcı yorumlar yapıldığı görülmektedir. Ancak hadislerde bu konuların yorumlanması tartışma konusudur. Dolayısıyla Kur’an’daki genel hak çerçevesi ile sonraki fikhî yorumlar arasında zaman zaman daraltıcı bir uygulama farkının sosyolojik ve çevresel olarak ortaya çıkmış olduğunu söylemek gerekir. Zira uygulamada ortaya çıkan daraltılmış farklılıklar doğrudan Kur’an metninden değil, yorum geleneğinden kaynaklanmaktadır. Bu da giderek İslami inanışın, Kuran dışında uygulamasının değiştirildiğini göstermektedir. Oysa Kuran’ın tüm zamanlara göre uygulanabilir ve evrensel olduğu fikrine, bu farklı hadis ve fıkhlar marifeti ile yapılan yorumlar yolu ile değişiklikler getirilmesi ve bunun toplumlara İslami inanç koşulu olarak sunulmasını Kuran dışı olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

İslam’da kadın meselesi incelendiğinde, metin ile tarihsel uygulama arasındaki farklılığın belirleyicilik kazanmış olduğu görülmektedir. İslam özelinde Kuran, kadını hukuki özne olarak tanımlamakta, ancak miras, mülkiyet, evlilik akdi ve

bireysel sorumluluk alanlarında açık emredici düzenlemeler getirmektedir. Tanıklık, örtünme ve çok eşlilik gibi konularda ise şartlara ve duruma göre hükümler öngörmektedir. Bu hükümler sonraki dönemlerde farklı kültürel ve siyasal şartlar altında evrilerek uygulanmıştır. Bu nedenle Kuran’daki normatif çerçeve ile tarihsel pratik arasında mutlak bir uyum kurmak metodolojik olarak mümkün değildir.

İslam hukukundaki geleneksel yapıda, metinler yorum esasına göre sistematize edilmiştir. Ancak bu yorumlar çoğu zaman dönemin toplumsal kültürü örf ve

adetinden etkilenmiştir. Özellikle Emevî ve Abbasî dönemlerinden itibaren gelişen şehir kültürü, saray yapısı ve ataerkil düzen, kadınların kamusal alandaki sosyal görünürlüğünü daraltmıştır.

Bazı uygulamalar dinî zorunluluk gibi algılanmaya başlanmıştır. Oysa Kuran’da yer almayan birçok ritüelin, uygulanması zamanla dini kisve niteliğine bürünerek, Kuran metni bağlamında olmayan tarihsel bir evrilme gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, İslam’da kadın meselesi tek boyutlu bir hüküm alanı olmayıp, Kuran metinleri, çeşitli yorumlar ve tarihsel uygulamaların iç içe girdiği çok katmanlı bir yapı haline gelmiştir. Kuran’ın getirdiği normatif ilkeler ile sonraki dönemlerde oluşan kültürel formlar arasında ayırım yapmadan bilimsel bir değerlendirme mümkün değildir. Bu ayırım gözetildiğinde, dinin metinsel

çerçevesi ile tarihsel pratiği arasındaki fark daha da net bir biçimde ortaya çıkacaktır.

GENEL SONUÇ

Dinleri “yanlış” ya da “doğru” kategorisinde yargılamak yerine, onları ortaya çıktıkları tarihsel bağlam içinde değerlendirmek gerektiğine inanarak yapılan bu çalışmada, her dinin, doğduğu dönemin jeopolitiği, sosyolojisi ve insan tasavvuru içinde şekillendirmek gerektiği bilinci ile, o şartlar bilinmeden yapılan aktarım veya eleştirinin ,yazılmış uygulanmış ve artık o metinlerin sadece tarihi değeri ile muhafaza edilerek aktarılması ile, yorumlanması ve eleştirilmesinin farklı disiplinler olduğunu belirtmek gerekir.

Bu nedenle geçmişin dinlerini günümüz kavramları ile mahkûm etmek yerine, onları tarihsel organizmalar olarak anlamak daha doğrudur. Ancak bu yaklaşım, günümüzdeki uygulamaların eleştirilemeyeceği anlamına gelmeyecektir. İnanç bireysel bir özümseme olabilir, fakat ritüel ve normların kamusal alanda, çağdaş hukuk düzeni, insan hakları ve devlet sistemiyle uyumlu olması gerektiği de açıktır. Tarihsel bir inanç ile güncel uygulama arasında ayırım yapmak ne inançsızlık ne de dogmatizm olarak nitelenemez. Bu durum sadece tarihsel bilinçle hareket etmek demektir.

Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam’dan farklı olarak başlangıcında kapsamlı ve sistematik bir hukuk düzeni kurmamıştır. Hristiyanlık ortaya çıktığı dönemlerde siyasal iktidar üretme ve buna bağlı bir normatif bir hukuk düzeni kurma zemini bulunmamaktadır. Diğer neden İsa, İncillerin düzenleyicisi veya normatif bir hukuk koyucu olarak tarih sahnesinde değildir. Diğer iki semavî dinde görülen başlangıçta kurucu ve düzenleyici bir norm sistemi Hristiyanlıkta mevcut değildir. Bununla beraber, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu içinde serbest bırakılması

ve ardından resmî din haline gelmesi kilise kanunları (*canon law*) aracılığıyla kurumsal normlar oluşmuştur.

Orta Çağ boyunca bu normlar hem ruhban sınıfı hem de toplumsal yaşam üzerinde belirleyici olmuştur. Ancak bu gelişim, başlangıçta vahiy temelli kapsamlı bir hukuk sistemi kurma iddiasından ziyade, tarihsel süreç içinde kurumsallaşmanın doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Hristiyanlık, çok sayıda dinî inancın bulunduğu bir coğrafyada, farklı inanç çevreleri içinden doğmuş, erken dönemde teolojik, sosyolojik, ahlaki ve kısmen hukuki etkileşimlerin içinden süzülerek şekillenmiş bir inanç hareketidir. Bu nedenle gelişimi daha çok inançlar, teoloji ve cemaat yapısındaki uygulamalar üzerinden gerçekleşmiştir.

İlk üç yüzyıl boyunca siyasi iktidar üretmeyen ve Roma hukuk düzeni içinde varlığını sürdüren Hristiyanlık, normatif-hukukî bir omurga inşa etmek yerine ibadet ritüelleri, kutsal semboller ve cemaat örgütlenmesi üzerinden kurumsallaşmıştır. Bu nedenle Yahudilik ve İslam gibi ayrıntılı hukuk düzenleri kuran dinlerle karşılaştırıldığında, **hukuk üretici** değil, daha çok teolojik ve kurumsal bir yapı sergilemektedir. Hristiyanlıkta görünen tarihsel güç, şariat benzeri kapsamlı bir norm sisteminden değil, evrensel nitelikte bir teoloji iddiası ve çok güçlü bir boyutta kilise örgütlenmesi aracılığıyla kurumsallaşma kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla mesele zayıflık ve/veya güç değil, yapısal farklılıktır. Yahudilik ve İslam normatif düzen kurarken, Hristiyanlık teolojik kurumsal bir medeniyet modeli üretmiştir.

§§§§§§§§§§§§

K A Y N A K Ç A

1. Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti XV Derece Ritüeli
2. Tora ve Aftara Bereşit: çev. Moşe Farsi, İstanbul 2002
3. Kutsal Kitap -Tevrat Tora Neviim Ketuvim . çev Alber M Levi İstanbul 2002
- 4.İncil Müjde , İstanbul 1996
5. Kuran : Kuran ı Kerim Meali, Öztürk Yaşar Nuri,İstanbul 1998
- 6.Kuran : Kuran ı Kerim ve Açıklamalı Meali- Özek Ali, Hayrettin Karaman, Turgut Ali, Çağrıçı Mustafa, Dönmez Kafi İbrahim, Gümüş Sadrettin, Ankara 1991
7. Kuran: Kuran ı Kerim Türkçe Meali, Yazır Hamdi Elmalı
- 8.**Adam Baki:** Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat,İstanbul 2020
- 9.**Ahmed Leila:**Women and Gender in Islam 1992
- 10.**Ateş Süleyman :**İslam'da Kadın Hakları, İstanbul
- 11.**Aydın Mehmet:** *Yahudilik'te Talmud'un Mevkii ve Prensipleri*, İstanbul 1981
- 12.**Candan Ergun :** Bilinmeyen Yönleri ve Sırlarıyla Zon Üç Peygamber, İstanbul 2000.

13. **Cohn-Scherbok Lavinia & Dan:** Yahudiliğin Kısa Tarihi, İstanbul 2022
14. **Crone Patricia:** Meccan Trade and the Rise of Islam 1977
15. **Çubukçu Agah İbrahim:** Ahmet Yesevi ve Düşüncesi,
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/688999>.
16. **Daly Mary:** Beyond God the Father:
<https://scholar.google.com/scholar?q=Beyond+God+the+Father+Daly>
17. **Fatima Mernissi:** The Veil and the Male Elite 1991.
18. **Fiorenza Elisabeth Schüssler:** In Memory of Her,
<https://www.penguinrandomhouse.com/books/176077/in-memory-of-her-by-elisabeth-schussler-fiorenza/>
19. **Goldman Mitchel P:** The Jewish Community of Sardis, Biblical Archaeologist, Vol. 55, No.4, 1992
20. **Grabbe Lester L:** A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period, Vol. 1, London–New York, 2004
21. **Güran Leyla Salime:** Yahudilikte Kadın, İbrahimi Dinlerde Kadın, İstanbul 2021
22. **Greenberg Blu:** On Women and Judaism: A View From Tradition Jewish Publication Society 1994
23. **Gündüz Şinasi:** *Dinlerde Kadın, İstanbul 2016; TDV İslam Ansiklopedisi*
24. **Kafesoğlu İbrahim:** *Türk Millî Kültürü*, <https://www.scribd.com/doc/63978018/TurkMilli-Kulturu-PROF-DR-%C4%B0brahim-Kafeso%C4%9Flu>
25. **Kuhrt Amélie:** The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period, London, 2007
26. **Lavinia & Dan Cohn-Sherbok:** Yahudiliğin Kısa Tarihi, Çev. Bilal Baş, İstanbul 2020.
27. **Legal-Religious Status of the Married Woman” (JWA).** jwa.org;
28. **Muhammed Hamidullah:** *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul
29. **Rahman Fazlur:** Major Themes of the Qur’an 1980
30. **Talmud Babylonian:** Kiddushin 29a
31. **Taslaman Caner-Taslaman Feryal:** İslam ve Kadın, İstanbul 2025
32. **Sarıkcıoğlu Ekrem:** Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta 2002
33. **Sherbok-Cohn Lavina & Dan:** Yahudiliğin Kısa Tarihi, İstanbul 2022.